

ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΤΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

ΥΠΟΘΕΣΗ ΛΑΡΙΣΗΣ ΚΑΙ ΛΟΙΠΟΙ
κατά της ΕΛΛΑΔΑΣ

(140/1996/759/958-960)

ΑΠΟΦΑΣΗ

ΣΤΡΑΣΒΟΥΡΓΟ

24 Φεβρουαρίου 1998

Η απόφαση αυτή μπορεί να υποστεί διορθώσεις ως προς την μορφή πριν από την δημοσίευση της οριστικής εκδοχής της στο *Recueil des arrêts et décisions* 1998, που εκδίδεται από την Carl Heymanns Verlag KG (Luxemburger Strasse 449, D - 50939 Cologne) η οποία αναλαμβάνει επίσης την διανομή του, σε συνεργασία, για ωρισμένες χώρες, με τα πρακτορεία πώλησης των οποίων ο κατάλογος αναγράφεται στην οπίσθια όψη.

Γραφείο Μεταφράσεων του Υπουργείου Εξωτερικών, Αθήνα
Bureau des Traductions du Ministère des Affaires Etrangères de la République Hellénique,
Athènes
Hellenic Republic, Ministry of Foreign Affairs, Translation Office, Athens

Κατάλογος των πρακτορείων πώλησης

Βέλγιο : Etablissements Emile Bruylant (rue de la Régence 67, B - 1000 Bruxelles)

Λουξεμβούργο : Librairie Promoculture [14, rue Duchscher (Place de Paris), B.P. 1142, L - 1011 Luxembourg-Gare)

Ολλανδία : B.V. Juridische Boekhandel & Antiquariaat A. Jongbloed & Zoon (Noordeinde 39, NL - 2514 GC La Haye/'s-Gravenhage).

./..

ΠΕΡΙΛΗΨΗ¹

Απόφαση εκδοθείσα από τμήμα

Ελλάδα - καταδίκη αξιωματικών της αεροπορίας για προσηλυτισμό
(άρθρο 4 του νόμου 1363/1968).

I. ΑΡΘΡΟ 7 ΤΗΣ ΣΥΜΒΑΣΗΣ

Κατάσταση : η κατάσταση του ελληνικού δικαίου δεν κατέστη λιγώτερο σαφής μετά την απόφαση Κοκκινάκης κατά της Ελλάδας η οποία εκδόθηκε από το Δικαστήριο και έκρινε ότι ο ορισμός του προσηλυτισμού πληροί τις προϋποθέσεις ασφαλείας και προβλεψιμότητας που ορίζονται στο άρθρο 7.

Συμπέρασμα : μη παραβίαση (οκτώ ψήφοι έναντι μίας).

II. ΑΡΘΡΟ 9 ΤΗΣ ΣΥΜΒΑΣΗΣ

A. Επέμβαση

Δεν αμφισβητείται ότι η δίωξη, η καταδίκη και η ποινή των αιτούντων αναλύονται σε επεμβάσεις στην άσκηση του δικαιώματος που προστατεύεται από το άρθρο 9.

B. "Προβλεπόμενα από τον νόμο"

Τα μέτρα ήταν "προβλεπόμενα από το νόμο", για τον ίδιο λόγο με εκείνον που στηρίζει την διαπίστωση της μη παραβίασης του άρθρου 7.

Γ. Θεμιτός σκοπός

1. Η περίληψη έχει συνταγεί από την γραμματεία και δεν δεσμεύει το Δικαστήριο.

Η προστασία των δικαιωμάτων και ελευθεριών του άλλου.

Δ. "Απαραίτητο σε μία δημοκρατική κοινωνία"

1. Γενικές αρχές

Επιβεβαίωση των αρχών που διατυπώνονται στην απόφαση
Κοκκινάκης κατά της Ελλάδος.

2. Προσηλυτισμός των σμηνιτών

Η Σύμβαση ισχύει κατ'αρχήν για τις ένοπλες δυνάμεις -
εξαιτίας της ιεραρχικής δομής, ένας υφιστάμενος δυσκολεύεται
να απαλλαγεί από μία συζήτηση την οποία διεξάγει ο ανώτερός
του, γεγονός που εμπεριέχει ένα κίνδυνο παρενόχλησης - τα
Κράτη μπορούν επομένως βάσιμα να λάβουν ειδικά μέτρα για να
προστατεύσουν τα δικαιώματα των υφισταμένων.

Αποδείξεις ότι τρεις σμηνίτες αισθάνθηκαν υποχρεωμένοι να
λάβουν μέρος σε συζητήσεις θρησκευτικού περιεχομένου με τους
αιτούντες-ανωτέρους τους - τα ληφθέντα μέτρα δεν είναι
ιδιαίτερα αυστηρά - ούτε δυσανάλογα.

Συμπέρασμα : μη παραβίαση σε ό,τι αφορά τα μέτρα που
ελήφθησαν για τον προσηλυτισμό των σμηνιτών Αντωνιάδη και
Κοκκάλη (οκτώ ψήφοι έναντι μιάς). Μη παραβίαση σε ό,τι αφορά
τα μέτρα που ελήφθησαν για τον προσηλυτισμό του σμηνίτη
Καυκά (επτά ψήφοι έναντι δύο).

3. Προσηλυτισμός των πολιτών

Δεν υπάρχει καμμία απόδειξη ότι οι πολίτες απετέλεσαν το
αντικείμενο καταχρηστικών πιέσεων. Επομένως, τα μέτρα είναι
αδικοιολόγητα.

Συμπέρασμα : παραβίαση (επτά ψήφοι έναντι δύο).

III. ΑΡΘΡΟ 10 ΤΗΣ ΣΥΜΒΑΣΗΣ

Συμπέρασμα : δεν υπάρχει διακεκριμένο ζήτημα (ομόφωνα).

IV. ΑΡΘΡΑ 14 ΚΑΙ 9 ΤΗΣ ΣΥΜΒΑΣΗΣ

Καμμία απόδειξη ότι ο νόμος εφαρμόστηκε κατά τρόπο μεροληπτικό.

Συμπέρασμα : δεν υπάρχει παραβίαση σε ό,τι αφορά τον προσηλυτισμό των σμηνιτών (ομόφωνα). Δεν υπάρχει διακεκριμένο ζήτημα σε ό,τι αφορά τον προσηλυτισμό των πολιτών (ομόφωνα).

V. ΑΡΘΡΟ 50 ΤΗΣ ΣΥΜΒΑΣΗΣ

Ηθική βλάβη : παροχή μίας αποζημίωσης.

Εξοδα και δικαστική δαπάνη : μερική καταβολή.

Συμπέρασμα : Το εναγόμενο Κράτος υποχρεούται να καταβάλει ορισμένα ποσά στους αιτούντες (επτά ψήφοι έναντι δύο).

ΑΝΑΦΟΡΕΣ ΣΤΗ ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ

8.6.1976, Engel και λοιποί κατά Ολλανδίας - 26.4.1979, Sunday Times κατά Ηνωμένου Βασιλείου (αριθ. 1) - 25.5.1993, Κοκκινάκης κατά Ελλάδας - 25.11.1997, Γρηγοριάδης κατά Ελλάδας.

Στην υπόθεση Λαρίσης και λοιποί κατά της Ελλάδος¹,
Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου,
συγκροτηθέν, σύμφωνα με το άρθρο 43 της Σύμβασης για την
Προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών
Ελευθεριών ("η Σύμβαση") και με τις σχετικές διατάξεις του
κανονισμού Α², σε τμήμα αποτελούμενο από τους δικαστές των
οποίων τα ονόματα ακολουθούν :

ΚΚ. F. GÖLCÜKLÜ, πρόεδρος,
R. MACDONALD,
J. DE MEYER,
N. ΒΑΛΤΙΚΟΣ,
R. PEKKANEN,
B. REPIK,
P. KURIS,
P. VAN DIJK,

καθώς και από τους κκ. H. PETZOLD, γραμματέα, και P.J.
MAHONEY, βοηθό γραμματέως,

Αφού συνεδρίασε σε διάσκεψη στις 24 Σεπτεμβρίου 1997 και
30 Ιανουαρίου 1998,

Σημειώσεις του γραμματέως

1. Η υπόθεση φέρει τον αριθμό 140/1996/759/958-960. Οι δύο
πρώτοι αριθμοί προσδιορίζουν την σειρά στο έτος εισαγωγής της
αίτησης, οι τρεις τελευταίοι την θέση στον κατάλογο των
υποθέσεων του Δικαστηρίου από την αρχή και σ' αυτόν των
αντίστοιχων αρχικών αιτήσεων (στην Επιτροπή).
2. Ο κανονισμός Α εφαρμόζεται σε όλες τις υποθέσεις που ήλθαν
στο Δικαστήριο πριν από την θέση σε ισχύ του Πρωτοκόλλου αριθ.
9 (1η Οκτωβρίου 1994) και, μετά από αυτήν, μόνον στις υποθέσεις
που αφορούν Κράτη τα οποία δεν δεσμεύονται από το
Πρωτόκολλο αυτό. Αντιστοιχεί στον κανονισμό που τέθηκε σε
ισχύ την 1η Ιανουαρίου 1983 και από τότε τροποποιήθηκε πολλές
φορές.

Εκδίδει την πιο κάτω απόφαση που αποφασίσθηκε την
προαναφερόμενη τελευταία ημερομηνία :

ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ

1. Η υπόθεση εισήχθη στο Δικαστήριο από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων ("η Επιτροπή") στις 28 Οκτωβρίου 1996, μέσα στην τρίμηνη προθεσμία που χορηγούν τα άρθρα 32 § 1 και 47 της Σύμβασης. Αρχικά υπεβλήθησαν τρεις αιτήσεις (αριθμοί 23372/94, 26377/95 και 26378/94) που στρέφονταν κατά της Ελληνικής Δημοκρατίας και της οποίας τρεις υπήκοοι, οι κύριοι Δημήτριος Λαρίσης, Σάββας Μανδαλαρίδης και Ιωάννης Σαράντης, είχαν προσφύγει στην Επιτροπή στις 28 Ιανουαρίου 1994 δυνάμει του άρθρου 25.

Η αίτηση της Επιτροπής παραπέμπει στα άρθρα 44 και 48 καθώς και στην ελληνική δήλωση που αναγνωρίζει την υποχρεωτική δικαιοδοσία του Δικαστηρίου (άρθρο 46). Έχει ως αντικείμενο να επιτύχει την έκδοση μίας απόφασης επί του ζητήματος αν τα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης αποκαλύπτουν παραβίαση από το εναγόμενο Κράτος έναντι των απαιτήσεων των άρθρων 7, 9, 10 και 14 της Σύμβασης.

2. Σε απάντηση της πρόσκλησης που προβλέπεται από το άρθρο 33 § 3 δ) του κανονισμού Α, οι αιτούντες εκδήλωσαν την επιθυμία να συμμετάσχουν στη δίκη και διόρισαν τον δικηγόρο τους (άρθρο 30).

3. Το προς συγκρότηση τμήμα συμπεριελάμβανε αυτοδικαίως τον κύριο Ν. Βαλτικό, εκλεγμένο δικαστή ελληνικής υπηκοότητας (άρθρο 43 της Σύμβασης) και τον κύριο R. Ryssdal, πρόεδρο του Δικαστηρίου (άρθρο 21 § 4 β) του κανονισμού Α). Στις 29 Οκτωβρίου 1996, ο τελευταίος κλήρωσε παρουσία του Γραμματέως τα ονόματα των επτά άλλων μελών, ήτοι των κυρίων F. Gölcüklü, R. Macdonald, J. De Meyer, R. Pekkanen, D. Gotchev, P. Küris και P. Van Dijk (άρθρα 43 *in fine* της Σύμβασης και 21 § 5

του κανονισμού Α). Αργότερα, ο κ. B. Repik, αναπληρωτής, αντικατέστησε τον κ. Gotchev, ο οποίος κωλυόταν (άρθρα 22 § 1 και 24 § 1 του κανονισμού Α).

4. Με την ιδιότητα του προέδρου του τμήματος (άρθρο 21 § 6 του κανονισμού Α) ο κύριος Ryssdal συνεννοήθηκε μέσω του γραμματέως με τον αντιπρόσωπο της ελληνικής κυβέρνησης ("η Κυβέρνηση"), τον εκπρόσωπο των αιτούντων και τον εκπρόσωπο της Επιτροπής σχετικά με την οργάνωση της διαδικασίας (άρθρα 37 § 1 και 38). Σύμφωνα με την απόφαση που εκδόθηκε ακολούθως, ο γραμματέας έλαβε τα υπομνήματα της Κυβέρνησης και των αιτούντων αντίστοιχα στις 27 και 28 Μαΐου 1997.

5. Σύμφωνα με την απόφαση του προέδρου, η συζήτηση διεξήχθη δημοσίως στις 22 Σεπτεμβρίου 1997 στο Μέγαρο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στο Στρασβούργο. Το Δικαστήριο είχε συνέλθει προηγουμένως σε μία συνεδρίαση προετοιμασίας.

Παρέστησαν :

- για την Κυβέρνηση
ο κ. Φ. Γεωργακόπουλος, Σύμβουλος στο
Νομικό Συμβούλιο του Κράτους, αντιπρόσωπος,
η κ. Κ. Γρηγορίου, Δικαστική Αντιπρόσωπος
στο Νομικό Συμβούλιο του Κράτους, πληρεξούσιος.
- για την Επιτροπή
ο κ. D. Svaby, εκπρόσωπος.
- για τους αιτούντες
ο κ. J.W. Montgomery, barrister-at-law πληρεξούσιος,
ο κ. A. Dos Santos, σύμβουλος.

Το Δικαστήριο άκουσε τον κ. Svaby, τον κ. Montgomery και την κ. Γρηγορίου.

Γραφείο Μεταφράσεων του Υπουργείου Εξωτερικών, Αθήνα
Bureau des Traductions du Ministère des Affaires Etrangères de la République Hellénique,
Athènes
Hellenic Republic, Ministry of Foreign Affairs, Translation Office, Athens

6. Στη συνέχεια, ο κ. Gölcüklü αντικατέστησε τον κ. Ryssdal, κωλυόμενο, στην προεδρία του τμήματος, και ο κ. J.M. Morenilla, αναπληρωτής, έγινε τακτικό μέλος του τμήματος.

ΩΣ ΠΡΟΣ ΤΑ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΑ ΠΕΡΙΣΤΑΤΙΚΑ

I. ΟΙ ΣΥΓΚΕΚΡΙΜΕΝΕΣ ΠΕΡΙΣΤΑΣΕΙΣ

7. Ο πρώτος αιτών, κ. Δημήτριος Λαρίσης, που γεννήθηκε το 1949, είναι κάτοικος Τανάγρας Βοιωτίας. Ο κ. Σάββας Μανδαλαρίδης, που γεννήθηκε το 1948, είναι κάτοικος Αγριάς Βόλου. Ο τρίτος, κ. Ιωάννης Σαράντης, που γεννήθηκε το 1951, είναι κάτοικος Καματερού Αττικής.

Την εποχή των επιδίκων περιστατικών και οι τρεις υπηρετούσαν ως αξιωματικοί της ίδιας μονάδας της ελληνικής αεροπορίας. Ήσαν οπαδοί της Εκκλησίας της Πεντηκοστής, μία προτεσταντική χριστιανική θρησκεία η οποία πιστεύει στην αρχή ότι όλοι οι πιστοί πρέπει να διαδίδουν το Ευαγγέλιο.

A. Οι προβαλλόμενες πράξεις προσηλυτισμού

1. Ο επικαλούμενος προσηλυτισμός του πρώτου και του δεύτερου από τους αιτούντες προς τον σμηνίτη Γεώργιο Αντωνιάδη

8. Στην κατάθεση που έδωσε στο πλαίσιο των διώξεων που στρέφονταν κατά των αιτούντων (παράγραφος 13 πιο πάνω), ο σμηνίτης Αντωνιάδης δήλωσε ότι είχε μετατεθεί στη μονάδα των ενδιαφερομένων το 1986, δύο μήνες αφού κατατάχθηκε στην αεροπορία, και είχε τεθεί κάτω από τις διαταγές του δεύτερου αιτούντος στην υπηρεσία των διαβιβάσεων. Σε περίπου επτά

περιπτώσεις ο πρώτος και ο δεύτερος από τους αιτούντες τον ανέμιξαν σε συζητήσεις θρησκευτικού περιεχομένου, διαβάζοντας μεγαλόφωνα αποσπάσματα από την Βίβλο και ενθαρρύνοντάς τον να προσχωρήσει στις δοξασίες της Εκκλησίας της Πεντηκοστής. Ο δεύτερος αιτών τού είπε ότι ορισμένα μέλη της αίρεσης μπορούσαν να εκφρασθούν σε ξένες γλώσσες με την βοήθεια της θείας δύναμης. Κάθε φορά που ο σμηνίτης Αντωνιάδης επέστρεφε από άδεια, ο δεύτερος αιτών τον ρωτούσε αν είχε πάει στην εκκλησία της πεντηκοστής. Ο σμηνίτης βεβαίωσε ότι ένιωθε υποχρεωμένος να λάβει μέρος στις συζητήσεις αυτές γιατί οι αιτούντες ήσαν ανώτεροί του.

2. Ο επικαλούμενος προσηλυτισμός του πρώτου και του τρίτου από τους αιτούντες προς τον σμηνίτη Αθανάσιο Κόκκαλη

9. Στην κατάθεσή του ενώπιον του Διαρκούς Στρατοδικείου Αεροπορίας της Αθήνας (παράγραφος 13 πιο κάτω), ο σμηνίτης Κόκκαλης βεβαίωσε ότι είχε υπηρετήσει στην μονάδα των αιτούντων από την άνοιξη 1987 μέχρι τον Οκτώβριο 1988, αν και δεν ήταν άμεσα κάτω από τις διαταγές οποιουδήποτε από αυτούς. Την εποχή εκείνη, ο πρώτος αιτών τον ανέμιξε σε θεολογικές συζητήσεις σε περίπου τριάντα περιπτώσεις και ο τρίτος περίπου πενήντα φορές, αποκρύπτοντας στην αρχή ότι δεν ήταν χριστιανοί ορθόδοξοι αλλά επικρίνοντας στη συνέχεια μερικά δόγματα της πίστης αυτής και προτρέποντας τον σμηνίτη Κόκκαλη να προσχωρήσει στις πεποιθήσεις τους. Ο τρίτος αιτών τού ζήτησε πολλές φορές να πάει στην εκκλησία της πεντηκοστής στη Λάρισα όταν θα είχε άδεια, βεβαιώνοντάς τον ότι εκεί συνέβαιναν θαύματα και ειδικότερα ότι οι πιστοί αποκτούσαν εκεί την ικανότητα να εκφράζονται σε ξένες γλώσσες. Τού έδωσε να διαβάσει την εφημερίδα Χριστιανισμός. Οι αιτούντες ήσαν πολύ

καλοί αξιωματικοί και ήταν πάντοτε ευγενικοί μαζί του. Παρόλα αυτά τον ενοχλούσε ο τρόπος με τον οποίο τον προσέγγιζαν.

3. Ο προβαλλόμενος προσηλυτισμός του πρώτου και του τρίτου από τους αιτούντες προς τον σμηνίτη Νικόλαο Καυκά

10. Ο σμηνίτης Νικόλαος Καυκάς δεν μπόρεσε να καταθέσει στο ακροατήριο του πρωτοβάθμιου δικαστηρίου γιατί η σύζυγός του ήταν ασθενής, αλλά δήλωσε ενώπιον του Αναθεωρητικού Δικαστηρίου (παράγραφος 21 πιο πάνω) ότι είχε υπηρετήσει από τον χειμώνα 1988 μέχρι τον Αύγουστο 1989 στην ίδια μονάδα με τους αιτούντες, κάτω από τις διαταγές του τρίτου από αυτούς. Οι ενδιαφερόμενοι δεν άσκησαν καμμία πίεση πάνω του για να γίνει μέλος της Εκκλησίας της Πεντηκοστής. Ήταν ο ίδιος που είχε προσεγγίσει τον τρίτο αιτούντα για να τον ρωτήσει γιατί ήταν τόσο γαλήνιος και εκείνος απάντησε ότι ήταν χάρη στην ανάγνωση του Ευαγγελίου. Κάνοντάς το, είχε διαπιστώσει κάποιες αποκλίσεις μεταξύ των διδασκαλιών της Ορθόδοξης Εκκλησίας και της Βίβλου. Δεν είχε καμμία συζήτηση πάνω στην Ορθόδοξη Εκκλησία και την Εκκλησία της Πεντηκοστής με τους αιτούντες, αλλά απευθύνθηκε σ'αυτούς όταν είχε ερωτήσεις πάνω στη Βίβλο και οι απαντήσεις τους τού φαίνονταν πάντοτε πειστικές. Οι δύο αιτούντες δεν τού είχαν δώσει ποτέ τίποτα να διαβάσει ούτε τον διέταξαν να πάει στην εκκλησία της πεντηκοστής. Ο τρίτος αιτών δεν τού επέτρεψε ποτέ να λείψει για λόγους σχετικούς με την εκκλησία. Πρώτη φορά πήγε εκεί τον Σεπτέμβριο 1989, μετά το τέλος της στρατιωτικής θητείας του.

Ο κ. Αλέξανδρος Καυκάς, πατέρας του σμηνίτη Καυκά, δήλωσε στο δικαστήριο ότι ο γιός του άφησε την Ορθόδοξη Εκκλησία για την Εκκλησία της Πεντηκοστής κατά τον χρόνο που υπηρετούσε κάτω από τις διαταγές του τρίτου αιτούντος. Λίγο

μετά την ένταξή του στη μονάδα αυτή, άλλαξε συμπεριφορά. Σταμάτησε να βλέπει τους φίλους του και άρχισε να διαβάζει την Βίβλο για πολλές ώρες μέσα στο δωμάτιό του και να ακούει μαγνητοφωνημένα κηρύγματα. Εφερε στο σπίτι του τις συσκευές τηλεόρασης και ραδιοφώνου που είχε στο στρατόπεδο. Εφερε επίσης τα εγχειρίδια που μελετούσε για να ετοιμάσει τις εξετάσεις για την εισαγωγή του στο πανεπιστήμιο. Είπε στον πατέρα του ότι είχε συναντήσει δύο αξιωματικούς οι οποίοι, αντίθετα με τον ίδιο, ήταν παγματικοί χριστιανοί. Όταν οι γονείς του τον ακολούθησαν σε μία από τις επισκέψεις του στην εκκλησία της πεντηκοστής, εγκατέλειψε το σπίτι του και πήγε στην Αθήνα. Είκοσι ημέρες αργότερα, επέστρεψε στο σπίτι του και στην Ορθόδοξη Εκκλησία. Εξήγησε στον πατέρα του ότι ο πρώτος και ο τρίτος από τους αιτούντες τον είχαν προσηλυτίσει στην εκκλησία της πεντηκοστής. Είχαν εκμεταλλευθεί τον βαθμό τους για να τον πιέσουν χρησιμοποιώντας τα ιδιαίτερα χαρίσματα της πειθούς τους. Τού είχαν πει ότι θα έπαιρνε άδεια αν υποσχόταν να πάει στην εκκλησία τους. Ενώ ο Αλέξανδρος Καυκάς έλειπε σε ταξίδι, ο Νικόλαος μετεστράφη και πάλι στην Εκκλησία της πεντηκοστής. Ο πατέρας του συμπέρανε ότι δεν είχε θέληση και το μόνο που έκανε ήταν να υπακούει στα άλλα μέλη της Εκκλησίας της Πεντηκοστής.

4. Ο προβαλλόμενος προσηλυτισμός του δευτέρου από τους αιτούντες προς την οικογένεια Μπαϊράμη και τους γείτονές της

11. Σύμφωνα με την δήλωση του σμηναγού Ηλία Μπαϊράμη, ο γαμπρός του κ. Χαράλαμπος Αποστολίδης, μέλος της Εκκλησίας της Πεντηκοστής, επιτέθηκε μία ημέρα στη σύζυγό του και, αφρίζοντας από οργή, τής είπε ότι έβλεπε τον Σατανά μέσα της. Φώναξαν τον δεύτερο αιτούντα και μόλις αυτός ήλθε, ο κ.

Αποστολίδης ηρέμησε. Ο δεύτερος αιτών έκανε ένα κήρυγμα στα μέλη της οικογένειας Μπαϊράμη και σε μερικούς από τους γείτονές της που ήλθαν να δούν τί συνέβαινε, και με την ευκαιρία αυτή τούς παρότρυνε να γίνουν μέλη της Εκκλησίας της Πεντηκοστής.

5. Ο προβαλλόμενος προσηλυτισμός του δεύτερου και του τρίτου από τους αιτούντες προς την κυρία Αναστασία Ζουναρά

12. Σε μία δήλωση που ετοιμάστηκε για τους σκοπούς μίας διοικητικής έρευνας κατά των αιτούντων, η κ. Αναστασία Ζουναρά εξήγησε ότι ο σύζυγός της είχε προσχωρήσει στην Εκκλησία της Πεντηκοστής, γεγονός που επέφερε μία ρήξη της οικογενειακής ζωής. Για να κατανοήσει την συμπεριφορά του συζύγου της, η κυρία Ζουναρά πήγε στην εκκλσία της Πεντηκοστής και στο σπίτι των αιτούντων πολλές φορές μέσα σε πέντε περίπου μήνες. Την εποχή εκείνη, οι ενδιαφερόμενοι, και ιδιαίτερα ο δεύτερος και ο τρίτος, πήγαιναν συχνά να την δούν και την πίεζαν να προσχωρήσει στην Εκκλησία τους. Δήλωναν ότι ο Θεός τούς είχε στείλει σημάδια και ότι μπορούσαν να προβλέπουν το μέλλον. Υποστήριζαν επίσης ότι η κυρία Ζουναρά και τα παιδιά της κατέχονταν από τον διάβολο. Κατέληξε να έχει ψυχολογικά προβλήματα και διέκοψε κάθε σχέση με τους αιτούντες και την Εκκλησία της Πεντηκοστής.

B. Η δίκη στον πρώτο βαθμό

13. Στις 18 Μαΐου 1992, οι αιτούντες παρουσιάστηκαν ενώπιον του Διαρκούς Στρατοδικείου Αεροπορίας της Αθήνας, αποτελούμενου από έναν αξιωματικό της στρατιωτικής δικαιοσύνης και τέσσερις άλλους αξιωματικούς. Δικάστηκαν για

Λ

διάφορες πράξεις προσηλυτισμού βάσει του άρθρου 4 του νόμου 1363/38, όπως τροποποιήθηκε ("το άρθρο 4" - παράγραφος 27 πιο κάτω).

14. Με μία απόφαση (αριθ. 209/92) που εκδόθηκε την ημέρα του ακροατηρίου, το δικαστήριο απέρριψε την ένσταση αντισυνταγματικότητας του νόμου περί προσηλυτισμού που προβλήθηκε από την υπεράσπιση. Εκρίνε ότι δεν μπορούσε να τεθεί κανένα θέμα δυνάμει της αρχής *nullum crimen sine lege certa* για τον λόγο ότι το ποινικό δίκαιο δεν έκανε εξαντλητική απαρίθμηση των μέσων που μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την διείσδυση στην θρησκευτική συνείδηση του άλλου. Το δικαστήριο κήρυξε τους αιτούντες ενόχους προσηλυτισμού. Δήλωσε ειδικότερα τα ακόλουθα :

1. Ο πρώτος αιτών

15. Το δικαστήριο σημείωσε τα εξής για τον πρώτο αιτούντα:

"Ο κατηγορούμενος, ενώ ήταν αξιωματικός της αεροπορίας, (...), στην μονάδα Χ, επιδόθηκε στον προσηλυτισμό μεταξύ του Νοεμβρίου 1986 και του Δεκεμβρίου 1987 μέσα στον χώρο του στατοπέδου της μονάδας αυτής, με διάφορες πράξεις που συνιστούν πάντως μία παράβαση μοναδική, αλλά διαρκή, των σχετικών ποινικών διατάξεων. Ενεργώντας με σκοπό να διεισδύσει στη θρησκευτική συνείδηση, για να αλλάξει το περιεχόμενό της, του σμηνίτη Γεωργίου Αντωνιάδη, χριστιανού ορθόδοξου που είχε τοποθετηθεί στην ίδια μονάδα, και καταχρώμενος της εμπιστοσύνης του τελευταίου, ο οποίος βρισκόταν υπό τις διαταγές του, ο κατηγορούμενος επιχείρησε σε είκοσι περίπου περιπτώσεις να πείσει τον σμηνίτη Αντωνιάδη να γίνει μέλος της αίρεσης της Εκκλησίας της Πεντηκοστής, ανοίγοντας μαζί του θεολογικές συζητήσεις στη διάρκεια των

οποίων αμφισβητούσε την ορθότητα των διαδασκαλιών της θεολογικής σχολής πάνω στον Θεό και το ορθόδοξο δόγμα, πεινθάρρυνε τον σμηνίτη Αντωνιάδη να διαβάσει την Βίβλο υπό το φως των δικών του πεντηκοστιανών πεποιθήσεων, αμφισβητούσε τις ιερές παραδόσεις και σύστηνε στον Γεώργιο Αντωνιάδη να πάει στην εκκλησία της αίρεσης, στην Αθήνα.

Με την ίδια ιδιότητά του, ο κατηγορούμενος επιδόθηκε στον προσηλυτισμό μεταξύ του Μαΐου 1987 και του Φεβρουαρίου 1988, με διάφορες πράξεις που συνιστούν πάντως μία παράβαση μοναδική, αλλά συνεχή, των σχετικών ποινικών διατάξεων. Ενεργώντας με σκοπό να διεισδύσει στη θρησκευτική συνείδηση, για να αλλάξει το περιεχόμενό της, του σμηνίτη Αθανασίου Κόκκαλη, χριστιανού ορθόδοξου που είχε τοποθετηθεί στην ίδια μονάδα, ο κατηγορούμενος επιχείρησε σε τριάντα περίπου περιπτώσεις να πείσει τον τελευταίο να γίνει μέλος της Εκκλησίας της Πεντηκοστής, ανοίγοντας μαζί του, με τρόπο επίμονο και πιεστικό, συζητήσεις πάνω στην ορθότητα των πεντηκοστιανών πεποιθήσεών του, στη διάρκεια των οποίων αμφισβητούσε την αγιότητα της Ορθόδοξης Χριστιανικής Εκκλησίας και προσκαλούσε τον σμηνίτη Κόκκαλη να ακούει μαγνητοφωνημένες διδασκαλίες της πεντηκοστιανής αίρεσης, εκμεταλλευόμενος την εμπιστοσύνη που υπάρχει στη σχέση μεταξύ ενός υφισταμένου και του προϊσταμένου του καθώς και την αφέλεια και την απειρία του νεαρού σμηνίτη, τον οποίο βεβαίωνε ότι μέσα στην Εκκλησία του, ορισμένα άτομα άρχιζαν να μιλούν σε ξένες γλώσσες με την βοήθεια του Αγίου Πνεύματος.

Με την ίδια ιδιότητά του, ο κατηγορούμενος επιδόθηκε στον προσηλυτισμό μεταξύ της άνοιξης 1989 και της 18 Αυγούστου 1989 μέσα στο πιο πάνω στρατόπεδο (...). Ενεργώντας με σκοπό

να διεισδύσει στη θρησκευτική συνείδηση, για να αλλάξει το περιεχόμενό της, του σμηνίτη Νικολάου Καυκά, ο οποίος υπηρετούσε υπό τις διαταγές του στην ίδια μονάδα, και εκμεταλλευόμενος την εμπιστοσύνη που υπάρχει στη σχέση μεταξύ ενός υφισταμένου και του προϊσταμένου του καθώς και την αφέλεια και την απειρία του νεαρού σμηνίτη, ο κατηγορούμενος επιχείρησε να πείσει τον τελευταίο να γίνει μέλος της αίρεσης της Εκκλησίας της Πεντηκοστής εκθέτοντάς του με τρόπο αδιάκοπο, επίμονο και πειστικό τις απόψεις του πάνω στην εν λόγω αίρεση, διαβάζοντάς του και εξηγώντας συνέχεια την Βίβλο υπό το φως των δικών του πεποιθήσεων και δίνοντάς του φύλλα ενός εντύπου του δόγματός το, με τον τίτλο "Χριστιανισμός". Ο κατηγορούμενος επέτυχε να προσηλυτίσει τον σμηνίτη Καυκά εκμεταλλευόμενος την απειρία του τελευταίου σε θεολογικά ζητήματα και την επιρροή που ασκούσε σ' αυτόν εξαιτίας της θέσης του και του βαθμού του."

Το δικαστήριο έκρινε επίσης ότι ο πρώτος αιτών είχε επιδοθεί στον προσηλυτισμό προς έναν άλλο σμηνίτη, τον Στέφανο Βόϊκο.

16. Το δικαστήριο επέβαλε στον πρώτο αιτούντα μία ποινή πέντε μηνών φυλάκισης για προσηλυτισμό του σμηνίτη Αντωνιάδη, πέντε μηνών για προσηλυτισμό του σμηνίτη Βόϊκου και επτά μηνών για προσηλυτισμό του σμηνίτη Καυκά. Επειδή συμπίπτουν ορισμένες από τις συγκεκριμένες περιόδους, ο ενδιαφερόμενος καταδικάστηκε σε συνολική ποινή φυλάκισης δεκατριών μηνών. Το δικαστήριο διέταξε την μετατροπή των ποινών αυτών σε χρηματικές και την αναστολή της εκτέλεσης εφόσον ο αιτών δεν θα καθίστατο υπότροπος μέσα στα τρία επόμενα χρόνια.

2. Ο δεύτερος αιτών

17. Σε ό,τι αφορά τον δεύτερο αιτούντα, το δικαστήριο αποφάνθηκε :

“Ο κατηγορούμενος, ενώ ήταν αξιωματικός της αεροπορίας, (...), στην μονάδα Χ, επιδόθηκε στον προσηλυτισμό μεταξύ του Νοεμβρίου 1986 και του Δεκεμβρίου 1987 μέσα στον χώρο του στατοπέδου της μονάδας αυτής, με διάφορες πράξεις που συνιστούν πάντως μία παράβαση μοναδική, αλλά διαρκή, των σχετικών ποινικών διατάξεων. Εκμεταλλευόμενος την εξουσία που μπορούσε να ασκήσει, λόγω της διαφοράς του βαθμού, πάνω στον σμηνίτη Γεώργιο Αντωνιάδη, ο οποίος ήταν τοποθετημένος στην ίδια μονάδα, ο κατηγορούμενος επιχείρησε σε επτά περιπτώσεις περίπου, σε ημερομηνίες που δεν καθορίζονται, να δεισδύσει στην θρησκευτική συνείδηση του σμηνίτη Αντωνιάδη, για να αλλάξει το περιεχόμενό της, μέσω επιδέξιων συζητήσεων πάνω στη θρησκεία και πειστικών παραινήσεων. Ο κατηγορούμενος ζητούσε συνεχώς από τον σμηνίτη Αντωνιάδη, λόγω του νεαρού της ηλικίας του, να διαβάζει μόνον το Ευαγγέλιο γιατί εκεί θα έβρισκε την αλήθεια, η οποία ήταν διαφορετική από το ορθόδοξο δόγμα. Προσπάθησε επίσης, με μία επιδέξια ερμηνεία αποσπασμάτων του Ευαγγελίου συμφώνων προς τις πεποιθήσεις της πεντηκοστιανής αίρεσης, να πείσει τον σμηνίτη Αντωνιάδη ότι η ορθόδοξη πίστη δεν ήταν ορθή, ότι έπρεπε να υιοθετήσει τις δικές του πεποιθήσεις, προτρέποντάς τον ταυτόχρονα να πάει στην εκκλησία της πεντηκοστιανής εκκλησίας, στην Αθήνα, με την ευκαιρία μίας άδειας.

Ο κατηγορούμενος επιδόθηκε επίσης σε προσηλυτισμό στον Βόλο, σε μία μη καθοριζόμενη ημερομηνία του 1988 (...). Εκμεταλλευόμενος την απειρία και την πνευματική αδυναμία της

κυρίας Αναστασίας Ζουναρά, επιχείρησε πολλές φορές, σε ημερομηνίες μη καθοριζόμενες, να διεισδύσει στην θρησκευτική συνείδηση της τελευταίας, για να αλλάξει το περιεχόμενό της, με μία επιδέξια ανάλυση των πεντηκοστιανών πεποιθήσεων και των διαφορών που αυτές είχαν με την ορθόδοξη πίστη, αναπτύσσοντας την ορθότητα των πρώτων. Επιχείρησε επίμονα να πείσει την Α. Ζουναρά ότι οι οπαδοί της Εκκλησίας της Πεντηκοστής έφεραν το σημάδι του Θεού, ότι είχαν το χάρισμα της προφητείας, ότι η Α. Ζουναρά και τα παιδιά της κατέχονταν από τον διάβολο, ότι ο διάβολος πάλευε για να κρατήσει τον έλεγχο που είχε πάνω της, ότι η Α. Ζουναρά λάτρευε τα είδωλα και τους δαίμονες και ότι η Εκκλησία της Πεντηκοστής ήταν εκείνη που κατείχε την αλήθεια. Ο κατηγορούμενος επίσης παρότρυνε πειστικά την Α. Ζουναρά να βαπτιστεί και να γίνει μέλος της Εκκλησίας της Πεντηκοστής.

Ο κατηγορούμενος επιδόθηκε επίσης σε προσηλυτισμό στον Βόλο, σε μία ημερομηνία μη καθοριζόμενη, γύρω στην αρχή του Ιουνίου 1989. Προσκληθείς από έναν άλλο αξιωματικό, τον σμηναγό Ηλία Μπαϊράμη, πήγε στην κατοικία του κ. Απόστολου Μπαϊράμη, αδελφό του σμηναγού Μπαϊράμη, όπου ο κ. Χαράλαμπος Αποστολίδης, γαμπρός των Α. και Ι. Μπαϊράμη και οπαδός της αίρεσης της Εκκλησίας της Πεντηκοστής, ήταν σε κατάσταση ύπνωσης κάτω από την επηρεια των θρησκευτικών πεποιθήσεών τους, άφριζε, επικαλούνταν το όνομα του Χριστού και έλεγε : “Ευχαριστώ Ιησού, γιατί μου αποκαλύφθηκε η αλήθεια, βλέπω τον διάβολο στο πρόσωπο της γυναίκας μου και των παιδιών μου”. Επειδή η εμφάνισή του και μόνον ηρέμησε τον κ. Αποστολίδη, ο κατηγορούμενος εκμεταλλεύθηκε έξυπνα το επεισόδιο αυτό για να επιχειρήσει να διεισδύσει στην θρησκευτική συνείδηση, για να αλλάξει το περιεχόμενό της, του Απόστολου

Μπαϊράμη και της Μαριγούλας, του Σωτηρίου και του Ευάγγελου Μπαϊράμη, οι οποίοι ήσαν παρόντες στο επεισόδιο και είχαν εντυπωσιαστεί, καθώς και ορισμένων γειτόνων που ήλθαν αργότερα. Ο κατηγορούμενος έκανε για πολλή ώρα κήρυγμα των διδασκαλιών της αίρεσης της Εκκλησίας της Πεντηκοστής, βεβαιώνοντάς τους ειδικότερα ότι η Εκκλησία του ήταν που κατείχε την αλήθεια και όχι η ορθόδοξη εκκλησία, ότι το 1992 θα ερχόταν το τέλος του κόσμου και ότι η Εκκλησία θα "συλλαμβανόταν". Ο κατηγορούμενος τούς προέτρεψε κατά τρόπο επίμονο και πειστικό να πιστέψουν στον αληθινό Χριστό και τούς δήλωσε ότι είχαν επιλέξει τον διάβολο, αφού ήταν χριστιανοί ορθόδοξοι."

18. Ο δεύτερος αιτών καταδικάστηκε αντίστοιχα σε πέντε μήνες, πέντε μήνες και οκτώ μήνες φυλάκιση για προσηλυτισμό έναντι του σμηνίτη Αντωνιάδη, της κυρίας Ζουναρά και της οικογένειας Μπαϊράμη και των γειτόνων της, αλλά η συνολική ποινή ορίστηκε σε δώδεκα μήνες μόνον. Το δικαστήριο διέταξε την μετατροπή των ποινών αυτών σε χρηματικές και την αναστολή της εκτέλεσης εφόσον ο αιτών δεν θα καθίστατο υπότροπος μέσα στα τρία επόμενα χρόνια.

3. Ο τρίτος αιτών

19. Ως προς τον τρίτο αιτούντα, το δικαστήριο κατέληξε στα ακόλουθα συμπεράσματα :

"Ο κατηγορούμενος, ενώ ήταν αξιωματικός της αεροπορίας, (...), στην μονάδα Χ, επιδόθηκε στον προσηλυτισμό μεταξύ του Μαΐου 1987 και του Φεβρουαρίου 1988 μέσα στον χώρο του στατοπέδου της μονάδας αυτής, με διάφορες πράξεις (...) που συνιστούν πάντως μία παράβαση μοναδική, αλλά διαρκή,

των σχετικών ποινικών διατάξεων. Ενεργώντας με σκοπό να διεισδύσει στην θρησκευτική συνείδηση, για να αλλάξει το περιεχόμενό της, του σμηνίτη Αθανασίου Κόκκαλη, χριστιανού ορθόδοξου που ήταν τοποθετημένος στην ίδια μονάδα, και εκμεταλλευόμενος την εμπιστοσύνη που υπάρχει στη σχέση μεταξύ ενός υφισταμένου και του προϊσταμένου του, ο κατηγορούμενος επιχείρησε σε περισσότερες από πενήντα περιπτώσεις να πείσει τον σμηνίτη Κόκκαλη ότι οι διδασκαλίες της ορθόδοξης πίστης δεν ήταν ορθές σε διάφορα σημεία, ειδικότερα στην παρθενία της Παρθένου Μαρίας, στην ιεραρχία του κλήρου, στην εξουσία του Αγίου Πνεύματος, κλπ. Ο κατηγορούμενος άνοιγε με τον σμηνίτη Κόκκαλη αδιάκοπες και πιεστικές συζητήσεις πάνω στις διδασκαλίες της αίρεσης της Εκκλησίας της Πεντηκοστής, τής οποίας ήταν μέλος. Δήλωνε στον σμηνίτη Κόκκαλη ότι οι διδασκαλίες της αίρεσης ήταν οι ορθές και όχι αυτές της Ορθόδοξης Εκκλησίας και τον προσκαλούσε συνεχώς να μεταβεί στη Λάρισα, σε έναν χώρο συνάθροισης των πεντηκοστιανών και να γίνει οπαδός τους. Ο κατηγορούμενος έδωσε επίσης στον σμηνίτη Κόκκαλη ένα φύλλο ενός εντύπου των πεντηκοστιανών με τον τίτλο "Χριστιανισμός". Στη διάρκεια των πιο πάνω συζητήσεων, ο κατηγορούμενος παρέλειψε σκόπιμα να πληροφορήσει τον σμηνίτη Κόκκαλη ότι ήταν μέλος της αίρεσης των πεντηκοστιανών.

Με την ίδια ιδιότητά του, ο κατηγορούμενος επιδόθηκε στον προσηλυτισμό επί τέσσερις ή πέντε μήνες το 1988, μέσα στον ίδιο χώρο (...). Ενεργώντας με σκοπό να διεισδύσει στη θρησκευτική συνείδηση, για να αλλάξει το περιεχόμενό της, τής κυρίας Αναστασίας Ζουναρά, χριστιανής ορθόδοξης, και εκμεταλλευόμενος έξυπνα την απειρία της σχετικά με τα θρησκευτικά ζητήματα και την πνευματική αδυναμία της που

οφείλεται στο χαμηλό μορφωτικό επίπεδό της, ο κατηγορούμενος επιχείρησε πειστικά να την πείσει να βαπτιστεί και να γίνει μέλος της αίρεσης της Εκκλησίας της Πεντηκοστής, επαναλαμβάνοντάς της συνεχώς ότι έφερε τα σημάδια του Θεού, ότι μπορούσε να προβλέπει το μέλλον και ότι η ίδια και τα παιδιά της κατέχονταν από τον διάβολο. Ο κατηγορούμενος επιχείρησε να κλονίσει την ορθόδοξη πίστη της κυρίας Ζουναρά και να την προσηλυτίσει στις διδασκαλίες της αίρεσης της Εκκλησίας της Πεντηκοστής.

Με την ίδια ιδιότητά του, ο κατηγορούμενος επιδόθηκε στον προσηλυτισμό μεταξύ της άνοιξης 1989 και της 18 Αυγούστου 1989, μέσα στον ίδιο χώρο (...). Ενεργώντας με σκοπό να διεισδύσει στη θρησκευτική συνείδηση, για να αλλάξει το περιεχόμενό της, του σμηνίτη Νικολάου Καυκά, χριστιανού ορθόδοξου τοποθετημένου στην ίδια μονάδα, και εκμεταλλευόμενος την εμπιστοσύνη που υπάρχει μεταξύ ενός υφισταμένου και του προϊσταμένου του καθώς και την αφέλεια και την απειρία του νεαρού σμηνίτη, ο κατηγορούμενος επιχείρησε να τον πείσει να γίνει μέλος της αίρεσης της Εκκλησίας της Πεντηκοστής. Ο κατηγορούμενος έκανε με τρόπο αδιάκοπο, επίμονο και πειστικό την ανάλυση των πεντηκοστιανών πεποιθήσεών του, διαβάζοντας συνεχώς το Ευαγγέλιο στον σμηνίτη Καυκά ερμηνεύοντάς το σύμφωνα με τις δικές του πεποιθήσεις, έδινε στον σμηνίτη Καυκά έντυπα της αίρεσης και τον πήγαινε στον τόπο λατρείας του. Ο κατηγορούμενος επέτυχε να προσηλυτίσει τον σμηνίτη Καυκά εκμεταλλευόμενος την απειρία του σε θέματα θρησκείας και την επιρροή που είχε πάνω σ' αυτόν εξαιτίας της θέσης και του βαθμού του."

Το δικαστήριο έκρινε επίσης ότι ο τρίτος αιτών κατέστη ένοχος προσηλυτισμού έναντι ενός ανθυπασπιστή, του κ.

Θεόφιλου Τσίκα.

20. Τού επέβαλε μία ποινή φυλάκισης οκτώ μηνών για προσηλυτισμό του σμηνίτη Κόκκαλη, πέντε μηνών για προσηλυτισμό της κυρίας Ζουναρά, πέντε μηνών για προσηλυτισμό του ανθυπασπιστή Τσίκα και επτά μηνών για προσηλυτισμό του σμηνίτη Καυκά, ήτοι μία συνολική ποινή φυλάκισης δεκατεσσάρων μηνών. Το δικαστήριο αποφάσισε να μετατρέψει τις ποινές αυτές σε χρηματικές και να αναστείλει την εκτέλεση εφόσον ο αιτών δεν θα καθίστατο υπότροπος μέσα στα τρία επόμενα χρόνια.

Γ. Η έφεση ενώπιον του Αναθεωρητικού Δικαστηρίου

21. Οι αιτούντες προσέφυγαν αμέσως στο Αναθεωρητικό Δικαστήριο που αποτελείται από πέντε στρατιωτικούς δικαστές. Η έφεσή τους συζητήθηκε στις 7 Οκτωβρίου 1992.

22. Με μία απόφαση (αριθ. 390/1992) που εκδόθηκε μετά την ολοκλήρωση της συζήτησης, το Αναθεωρητικό Δικαστήριο απέρριψε τον ισχυρισμό που προβλήθηκε από την υπεράσπιση σύμφωνα με τον οποίο το μόνο που έκαναν οι κατηγορούμενοι ήταν να ασκήσουν ένα συνταγματικό δικαίωμα. Προσχωρώντας στο σκεπτικό του πρωτοδίκου δικαστηρίου, επικύρωσε κατά τα άλλα τις περισσότερες από τις απαγγελθείσες ποινές. Αντιθέτως, ακύρωσε την καταδίκη του πρώτου αιτούντος για προσηλυτισμό του σμηνίτη Βόϊκου και αυτήν του τρίτου για προσηλυτισμό του ανθυπασπιστή Τσίκα (παράγραφοι 15 και 19 πιο πάνω).

23. Το Αναθεωρητικό Δικαστήριο διατήρησε σε βάρος του πρώτου και του τρίτου από τους αιτούντες τις ποινές που επιβλήθηκαν από το πρωτοβάθμιο δικαστήριο για τις καταδίκες που επικύρωσε. Οι συνολικές ποινές μειώθηκαν πάντως αντίστοιχα σε έντεκα και δώδεκα μήνες αντίστοιχα, αφού δύο από

τις καταδίκες ακυρώθηκαν.

Η καταδίκη του δεύτερου αιτούντος μειώθηκε σε φυλάκιση τεσσάρων μηνών για τον προσηλυτισμό του σμηνίτη Αντωνιάδη, τεσσάρων μηνών για τον προσηλυτισμό της κυρίας Ζουναρά και έξι μηνών για τον προσηλυτισμό της οικογένειας Μπαϊράμη και των γειτόνων της. Η συνολική ποινή του μειώθηκε σε δέκα μήνες φυλάκιση.

24. Δεδομένου ότι καμμία από τις απαγγελθείσες συνολικές ποινές δεν υπερέβαινε την φυλάκιση ενός έτους, αυτές μετατράπηκαν αυτομάτως σε χρηματικές ποινές προς 1.000 δραχμές την ημέρα. Το Αναθεωρητικό Δικαστήριο αποφάσισε τέλος να μην εφαρμόσει τις χρηματικές ποινές υπό τον όρο ότι οι αιτούντες δεν θα καθίσταντο υπότροποι στη διάρκεια των τριών επομένων ετών.

Δ. Η αίτηση αναίρεσης

25. Οι αιτούντες έκαναν αίτηση αναίρεσης.

Στην απόφασή του που εκδόθηκε στις 30 Ιουλίου 1993 (αριθ. 1266/1993), ο Αρειος Πάγος αποφάνθηκε :

“Από τις διατάξεις του άρθρου 4 §§ 1 και 2 του νόμου 1363/1938 [παράγραφος 26 πιο κάτω] (...) προκύπτει ότι για να στοιχειοθετηθεί το αδίκημα του προσηλυτισμού, πρέπει να υπάρξει άμεση ή έμμεση προσπάθεια διείσδυσης στη θρησκευτική συνείδηση ενός ατόμου διαφορετικής θρησκείας με σκοπό την αλλαγή του περιεχομένου της, εφόσον η προσπάθεια αυτή γίνεται με τα μέσα που αναγράφονται με τρόπο μη περιοριστικό στο πιο πάνω άρθρο, είτε με παροχές οποιουδήποτε είδους ή την υπόσχεση τέτοιων παροχών ή ηθικής ή υλικής υποστήριξης, είτε με απατηλά μέσα είτε με την κατάχρηση της απειρίας ή της

εμπιστοσύνης είτε με την εκμετάλλευση της ανάγκης, της πνευματικής αδυναμίας ή της αφελείας του.

Οι πιο πάνω διατάξεις του ίδιου νομικού κειμένου (...) συμβιβάζονται απόλυτα [με τις διατάξεις του Συντάγματος που εγγυώνται την αρχή *nullum crimen, nulla poena sine lege certa*] και με το άρθρο 13 (παράγραφος 26 πιο κάτω) σύμφωνα με τους όρους του οποίου οποιαδήποτε γνωστή θρησκεία είναι ελεύθερη, αφού το ίδιο αυτό άρθρο απαγορεύει τον προσηλυτισμό (...). Η αντίθετη τοποθέτηση δεν θα μπορούσε να βασιστεί στο γεγονός [ότι δυνάμι των προϊσχυσάντων Συνταγμάτων] (...), η απαγόρευση του προσηλυτισμού στόχευε στην προστασία της θρησκείας που επικρατούσε (και επικρατεί πάντοτε), ενώ δυνάμει του ισχύοντος Συντάγματος, η απαγόρευση αυτή συνδυάζεται με την προστασία της θρησκευτικής συνείδησης, η οποία αναφέρεται σε οποιαδήποτε γνωστή θρησκεία. Ο συλλογισμός αυτός συνάδει αναμφισβήτητα τόσο με το γράμμα όσο και με το γενικό πνεύμα [του άρθρου 4], δυνάμει των οποίων προστατεύονται από τον προσηλυτισμό που γίνεται με τα παράνομα μέσα τα οποία αναφέρονται σ' αυτό οι θρησκευτικές πεποιθήσεις οποιουδήποτε προσώπου διαφορετικής θρησκείας, δηλαδή όλων αυτών που ανήκουν σε μία άλλη θρησκεία ή σε ένα άλλο δόγμα από εκείνο του αυτουργού του προσηλυτισμού και όχι αυτών που διδάσκουν αποκλειστικά τις αρχές της Ορθόδοξης Εκκλησίας.

Εξάλλου, η ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης και της σκέψης που, ως εκδήλωση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, προβλέπεται, όχι μόνον από το ισχύον Σύνταγμα, αλλά και από τις αντίστοιχες διατάξεις τόσο των άρθρων 18 και 19 της Παγκόσμιας Διακήρυξης των Ηνωμένων Εθνών όσο και των άρθρων 9 και 14 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Η

ελευθερία αυτή ουδόλως αποδυναμώνεται από τις πιό πάνω ποινικές διατάξεις, με βάση τις οποίες δεν τιμωρείται η θρησκευτική πεποίθηση εκάστου ατόμου, η οποία είναι απολύτως ελεύθερη, αλλά μόνον η προσπάθεια διείσδυσής της με σκοπό την αλλαγή της, κάτι που είναι εντελώς ασυμβίβαστο με την θρησκευτική ελευθερία από την οποία απορρέει η υποχρέωση του σεβασμού των πεποιθήσεων οποιουδήποτε είναι διαφορετικού θρησκευματος.”

Ο Αρειος Πάγος απέρριψε επομένως την αναίρεση των ενδιαφερομένων.

II. ΤΟ ΕΦΑΡΜΟΣΤΕΟ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

A. Το δικαίωμα στην θρησκευτική ελευθερία σύμφωνα με το ελληνικό Σύνταγμα

26. Το άρθρο 13 του ελληνικού Συντάγματος έχει ως εξής :

“1. Η ελευθερία της θρησκευτικής συνειδήσεως είναι απαραβίαστος. Η απόλαυσις των ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων δεν εξαρτάται εκ των θρησκευτικών εκάστου πεποιθήσεων.

2. Πάσα γνωστή θρησκεία είναι ελευθέρα και τα της λατρείας αυτής τελούνται ακωλύτως υπό την προστασίαν των νόμων. Η άσκησις της λατρείας δεν επιτρέπεται να προσβάλη την δημόσιαν τάξιν ή τα χρηστά ήθη. Ο προσηλυτισμός απαγορεύεται.”

Β. Ο νόμος περί προσηλυτισμού

27. Το άρθρο 4 του νόμου 1363/38, όπως τροποποιήθηκε από τον νόμο 1672/39 ορίζει :

“1. Οποιος επιδίδεται σε προσηλυτισμό τιμωρείται με ποινή φυλάκισης και χρηματική ποινή 1.000 έως 50.000 δραχμών. Επιπλέον τίθεται υπό την επιτήρηση της αστυνομίας για ένα διάστημα έξι μηνών μέχρι ενός έτους, που καθορίζεται από την καταδικαστική απόφαση.

2. Με τον όρο προσηλυτισμός εννοείται ειδικότερα οποιαδήποτε άμεση ή έμμεση απόπειρα διείσδυσης της θρησκευτικής συνείδησης ενός ετεροδόξου με σκοπό την αλλαγή του περιεχομένου της, είτε με παροχές οποιουδήποτε είδους ή την υπόσχεση τέτοιων παροχών ή ηθικής ή υλικής υποστήριξης είτε με απατηλά μέσα είτε με την κατάχρηση της απειρίας ή της εμπιστοσύνης είτε με την εκμετάλλευση της ανάγκης, της πνευματικής αδυναμίας ή της αφέλειάς του.

3. Η διενέργεια μίας τέτοιας πράξης μέσα σε ένα σχολείο ή σε άλλο εκπαιδευτικό ή φιλανθρωπικό ίδρυμα συνιστά περίπτωση ιδιαίτερα επιβαρυντική.”

Πλούσια νομολογία ερμηνεύει και εφαρμόζει το άρθρο αυτό: βλέπε την απόφαση του Δικαστηρίου της 25 Μαΐου 1993 στην υπόθεση Κοκκινάκης κατά της Ελλάδας, série A no. 260-A, σελ. 13-15, §§ 17-21.

Η ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΕΝΩΠΙΟΝ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ

28. Με τις αιτήσεις τους που κατατέθηκαν ενώπιον της Επιτροπής στις 28 Ιανουαρίου 1994 (αριθμοί 26377/94, 26378/94 και 23372/94), οι κκ. Λαρίσης, Μανδαλαρίδης και Σαράντης ισχυρίζονταν ότι το άρθρο 4 του νόμου 1363/38 ήταν υπερβολικά ευρύ και αόριστο για να τηρεί τις απαιτήσεις της νομικής προστασίας σύμφωνα με τα άρθρα 7, 9 § 2 και 10 § 2 της Σύμβασης. Δήλωναν εξάλλου ότι οι καταδίκες τους για προσηλυτισμό προσέβαλαν τα δικαιώματά τους στην ελευθερία της θρησκείας και της έκφρασης που προστατεύονται από τα άρθρα 9 και 10 της Σύμβασης, και ήταν μεροληπτικές, κατά παράβαση του άρθρου 14 σε συνδυασμό με το άρθρο 9.

29. Στις 27 Νοεμβρίου 1995, η Επιτροπή αποφάσισε να ενώσει τις τρεις αιτήσεις κατ'εφαρμογήν του άρθρου 35 του εσωτερικού κανονισμού της και τις έκρινε παραδεκτές.

30. Στην έκθεση της 12 Σεπτεμβρίου 1996 (άρθρο 31), διατυπώνει την γνώμη ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 9 της Σύμβασης στο μέτρο που ο δεύτερος αιτών καταδικάστηκε για προσηλυτισμό της οικογένειας Μπαϊράμη και των γειτόνων της (ομόφωνα) και στο μέτρο που ο δεύτερος και ο τρίτος από τους αιτούντες καταδικάστηκαν για προσηλυτισμό της κυρίας Ζουναρά (είκοσι τέσσερις ψήφοι έναντι πέντε). Αντίθετα, δεν διαπιστώνει παραβίαση του άρθρου 9 στο μέτρο που ο πρώτος και ο δεύτερος από τους αιτούντες καταδικάστηκαν για προσηλυτισμό του σμηνίτη Αντωνιάδη και που ο πρώτος και ο τρίτος από τους αιτούντες καταδικάστηκαν για προσηλυτισμό του σμηνίτη Κόκκαλη (είκοσι οκτώ ψήφοι έναντι μιάς) και στο μέτρο που ο πρώτος και ο τρίτος από τους αιτούντες καταδικάστηκαν για προσηλυτισμό του σμηνίτη Καυκά (είκοσι τρεις ψήφοι έναντι έξι).

Κατέληξε εξάλλου ότι δεν υπήρξε παραβίαση του άρθρου 7

της Σύμβασης (είκοσι οκτώ ψήφοι έναντι μίας) και ότι κανένα διακεκριμένο ζήτημα δεν τίθεται υπό το πρίσμα του άρθρου 10 της Σύμβασης (ομόφωνα) ή υπό αυτό του άρθρου 14 σε συνδυασμό με το άρθρο 9 στο μέτρο που ο δεύτερος αιτών καταδικάστηκε για προσηλυτισμό της οικογένειάς Μπαϊράμη και των γειτόνων της και που ο δεύτερος και ο τρίτος από τους αιτούντες καταδικάστηκαν για προσηλυτισμό της κυρίας Ζουναρά (ομόφωνα). Κατέληξε τέλος ότι δεν υπήρξε παραβίαση του άρθρου 14 σε συνδυασμό με το άρθρο 9 στο μέτρο που ο πρώτος και ο δεύτερος από τους αιτούντες καταδικάστηκαν για προσηλυτισμό του σμηνίτη Αντωνιάδη και που ο πρώτος και ο τρίτος από τους αιτούντες καταδικάστηκαν για προσηλυτισμό των σμηνιτών Κόκκαλη και Καυκά (ομόφωνα).

Το πλήρες κείμενο της γνωμοδότησής της και των τριών αντιθέτων γνώμων από τις οποίες συνοδεύεται έχει προσαρτηθεί στην παρούσα απόφαση¹.

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΚΑΤΑΤΕΘΕΙΣΕΣ ΣΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ

31. Στο υπόμνημά της και στο ακροατήριο του Δικαστηρίου, η Κυβέρνηση υποστήριξε ότι δν υπήρξε παραβίαση της Σύμβασης σε βάρος των αιτούντων.

Σε ό,τι αφορά τους ενδιαφερόμενους, αυτοί καλούν το Δικαστήριο να διαπιστώσει τις παραβιάσεις των άρθρων 7, 9, 10 και 14 και να τούς χορηγήσει μία εύλογη ικανοποίηση βάσει του άρθρου 50.

---

1. Σημείωση του γραμματέως : για λόγους πρακτικής φύσεως θα υπάρχει μόνον στην τυπωμένη έκδοση (*Recueil des arrêts et décisions*, 1998), αλλά οποιοσδήποτε μπορεί να το προμηθευτεί από την γραμματεία.

ΩΣ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΝΟΜΟ

I. ΕΠΙ ΤΗΣ ΠΡΟΒΑΛΛΟΜΕΝΗΣ ΠΑΡΑΒΙΑΣΗΣ ΤΟΥ ΑΡΘΡΟΥ 7
ΤΗΣ ΣΥΜΒΑΣΗΣ

32. Οι αιτούντες ισχυρίζονται ότι ο νόμος που κολάζει τον προσηλυτισμό δεν σέβεται το άρθρο 7 της Σύμβασης, το οποίο ορίζει τα εξής :

“1. Ουδείς δύναται να καταδικασθή δια πράξιν ή παράλειψιν η οποία, καθ’ήν στιγμήν διεπράχθη, δεν απετέλει αδίκημα συμφώνως προς το εθνικόν ή το διεθνές δίκαιον. Ούτε και επιβάλλεται βαρυτέρα ποινή από εκείνην η οποία επεβάλλετο κατά την στιγμήν της διαπράξεως του αδικήματος.

2. Το παρόν άρθρο δεν σκοπεί να επηρεάση την δίκην και τιμωρίαν ατόμων ενόχων δια πράξεις ή παραλείψεις αι οποίαι καθ’ήν στιγμήν διεπράχθησαν, ήσαν εγκληματικά συμφώνως προς τας αναγνωριζομένας υπό των πολιτισμένων εθνών γενικάς αρχάς δικαίου.”

Κατ’αυτούς, ο ελληνικός νόμος παραβιάζει την αρχή της νομιμότητος των εγκλημάτων και των ποινών (*nullum crimen, nulla poena sine lege certa*), η οποία καθιερώνεται από το άρθρο 7, γιατί είναι αδύνατον να προβλεφθεί αν ορισμένες μορφές συμπεριφοράς θα επέσφραν διώξεις για προσηλυτισμό. Το κενό αυτό του νόμου προκύπτει σύμφωνα με τους αιτούντες από το κείμενο του άρθρου 4 § 2 (παράγραφος 27 πίο πάνω) καθώς και από την νομολογία που δημιουργήθηκε συνεπεία αυτού.

Ετσι, η χρήση του επιρρήματος "ειδικότερα" συνεπάγεται κατ'αυτούς ότι ο ορισμός που ακολουθεί συνιστά μόνον μία μορφή του κολαζομένου από τον νόμο προσηλυτισμού και άλλες εκφράσεις, όπως "άμεση ή έμμεση απόπειρα" ή "παροχή οποιουδήποτε είδους ή υπόσχεση παροχής ή ηθικής ή υλικής υποστήριξης" είναι τόσο ευρείες και ασαφείς που περικλείουν σχεδόν κάθε τύπου ευαγγελικής πρακτικής. Η νομολογία που προέκυψε από το άρθρο 4 (βλέπε τα αναφερόμενα παραδείγματα στην απόφαση του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου στην υπόθεση Κοκκινάκης κατά της Ελλάδας, 25 Μαΐου 1993, série A no. 260-A, σελ. 13, § 18), δείχνει κατά την άποψή τους ότι κανείς δεν μπορεί να καθορίσει εκ των προτέρων αν οι θρησκευτικές πράξεις του θα είναι ή όχι συστατικές του αδικήματος του προσηλυτισμού.

33. Η Κυβέρνηση και η Επιτροπή, οι οποίες αναφέρονται στην πιο πάνω αναφερόμενη απόφαση Κοκκινάκης, εκτιμούν αμφότερες ότι δεν υπήρξε παραβίαση της διάταξης αυτής.

34. Το Δικαστήριο υπενθυμίζει, όπως αποφάνθηκε στην απόφαση Κοκκινάκης (όπως πιο πάνω, σελ. 22, § 52) ότι ο ορισμός του αδικήματος του προσηλυτισμού που αναγράφεται στο άρθρο 4 καθώς και η πάγια νομολογία των εθνικών δικαστηρίων που τον ερμηνεύουν και τον εφαρμόζουν, πληρούν τις προϋποθέσεις ασφαλείας και προβλεψιμότητας που καθορίζονται από το άρθρο 7.

Δεν πιστεύει ότι η κατάσταση του ελληνικού δικαίου έχει γίνει λιγώτερο σαφής στη διάρκεια των μόλις πέντε ετών που παρήλθαν από την εκτίμηση αυτή. Λόγω της ανάγκης της αποφυγής μίας υπερβολικής ανελαστικότητας και της προσαρμογής στις αλλαγές κατάστασης, ένας μεγάλος αριθμός νόμων χρησιμοποιούν αναγκαστικά διατυπώσεις λίγο-πολύ ασαφείς (ομοίως, σελ. 19, § 40). Το Δικαστήριο δεν βλέπει κανένα λόγο για να επανεξετάσει την προηγούμενη απόφασή του.

35. Επομένως, δεν υπήρξε παραβίαση του άρθρου 7 της Σύμβασης.

II. ΕΠΙ ΤΗΣ ΠΡΟΒΑΛΛΟΜΕΝΗΣ ΠΑΡΑΒΙΑΣΗΣ ΤΟΥ ΑΡΘΡΟΥ 9 ΤΗΣ ΣΥΜΒΑΣΗΣ

36. Οι αιτούντες υποστηρίζουν ότι οι διώξεις, η καταδίκη και η ποινή των οποίων υπήρξαν το αντικείμενο για προσηλυτισμό αποτελούν παραβιάσεις του άρθρου 9 της Σύμβασης, σύμφωνα με τους όρους του οποίου :

“1. Παν πρόσωπον δικαιούται εις την ελευθερίαν σκέψεως, συνειδήσεως και θρησκείας. Το δικαίωμα τούτο επάγεται την ελευθερίαν αλλαγής θρησκείας ή πεποιθήσεων, ως και την ελευθερίαν εκδηλώσεως της θρησκείας ή των πεποιθήσεων μεμονομένως ή συλλογικώς, δημοσία ή κατ’ιδίαν, δια της λατρείας, της παιδείας και της ασκήσεων των θρησκευτικών καθηκόντων και τελετουργιών.

2. Η ελευθερία εκδηλώσεως της θρησκείας ή των πεποιθήσεων δεν επιτρέπεται να αποτελέση αντικείμενον ετέρων περιορισμών εκτός πέραν των προβλεπομένων υπό του νόμου και αποτελούντων αναγκαία μέτρα, εν δημοκρατική κοινωνία, δια την δημόσιαν ασφάλειαν, την προάσπισιν της δημοσίας τάξεως, υγείας και ηθικής ή την προάσπισιν των δικαιωμάτων και ελευθεριών των άλλων.”

Η Κυβέρνηση διαψεύδει ότι υπήρξε τέτοια παράλειψη. Η Επιτροπή εκτιμά ότι δεν υπήρξε παραβίαση σε ό,τι αφορά τα

μέτρα που λήφθηκαν κατά των αιτούντων για προσηλυτισμό έναντι των σμηνιτών, αλλά καταλήγει αντίθετα στην παραβίαση του άρθρου 9 σε ό,τι αφορά τον προσηλυτισμό έναντι των πολιτών (παράγραφος 31 πιο πάνω).

37. Το Δικαστήριο θα διερευνήσει αν υπήρξε παρέμβαση στα δικαιώματα που το άρθρο 9 εγγυάται στους αιτούντες και, αν ναι, αν η παρέμβαση αυτή ήταν “προβλεπόμενη από τον νόμο”, επεδίωκε έναν θεμιτό σκοπό και ήταν “αναγκαία μέσα σε μία δημοκρατική κοινωνία” σύμφωνα με την έννοια του άρθρου 9 § 2.

A. Επί της ύπαρξης μίας παρέμβασης

38. Το Δικαστήριο θεωρεί, και στην πράξη οι παρασταθέντες δεν το αμφισβητούν, ότι η δίωξη, η καταδίκη και η ποινή των αιτούντων για αδικήματα προσηλυτισμού αποτελούν παρεμβάσεις στην άσκηση του δικαιώματός τους στην “ελευθερία να εκδηλώσουν την θρησκεία (τους) ή την πεποίθησή (τους)” (βλέπε την απόφαση Κοκκινάκης που αναφέρεται στην παράγραφο 32 πιο πάνω, σελ. 18, § 36).

B. “Προβλεπόμενα από τον νόμο”

39. Για τους ίδιους λόγους με εκείνους που προβάλλονται για τους σκοπούς της διαπίστωσης παραβίασης του άρθρου 7 (παράγραφος 32 πιο πάνω), οι αιτούντες ισχυρίζονται ότι τα μέτρα που λήφθηκαν σε βάρος τους δεν ήταν “προβλεπόμενα από τον νόμο” όπως απαιτεί το άρθρο 9 § 2.

Η Κυβέρνηση και η Επιτροπή έχουν αντίθετη γνώμη και επικαλούνται εκ νέου την απόφαση Κοκκινάκης.

40. Το Δικαστήριο υπενθυμίζει ότι η έκφραση “προβλεπόμενα από τον νόμο” που αναγράφεται στο άρθρο 9 § 2

υπαγορεύει ειδικότερα ότι ο συγκεκριμένος νόμος πρέπει να είναι επαρκώς προσιτός στο άτομο και διατυπωμένος με αρκετή ακρίβεια για να τού επιτρέψει να ρυθμίσει την συμπεριφορά του (βλέπε, *mutatis mutandis*, την απόφαση Sunday Times κατά Ηνωμένου Βασιλείου (αριθ. 1) της 26 Απριλίου 1979, série A no. 30, σελ. 31, § 49).

41. Παραπέμπει στην διαπίστωσή του στην πιο πάνω υπόθεση Κοκκινάκης : τα μέτρα που λήφθηκαν σε βάρος του αιτούντος εκείνου δυνάμει του άρθρου 4 ήσαν "προβλεπόμενα από τον νόμο" (όπως πιο πάνω, σελ. 19-20, §§ 40-41). Οπως δέχθηκε ήδη σχετικά με το άρθρο 7 (παράγραφοι 33-34 πιο πάνω), δεν πιστεύει ότι η κατάσταση του ελληνικού δικαίου άλλαξε κατά το μεσολαβήσαν διάστημα ή ότι οφείλει να αναθεωρήσει την προηγούμενη κρίση του για οποιονδήποτε άλλο λόγο.

42. Συμπερασματικά, τα καταγγελλόμενα μέτρα ήσαν "προβλεπόμενα από τον νόμο" κατά την έννοια του άρθρου 9 § 2.

Γ. Θεμιτός σκοπός

43. Η Κυβέρνηση, με την οποία συμφωνεί και η Επιτροπή, προβάλλει ότι τα εν λόγω μέτρα λήφθηκαν σε βάρος των αιτούντων με σκοπό να προστατευθούν τα δικαιώματα και οι ελευθερίες του άλλου και επίσης, σε ό,τι αφορά εκείνα που λήφθηκαν για τον προσηλυτισμό έναντι των σμηνιτών, με σκοπό να διατηρηθεί η τάξη στις ένοπλες δυνάμεις και με τον τρόπο αυτό να προστατευθεί η τάξη και η δημόσια ασφάλεια.

Οι αιτούντες δεν προβάλλουν ιδιαίτερα επιχειρήματα πάνω στο θέμα αυτό.

44. Λαμβανομένων υπόψη των περιστάσεων της υπόθεσης και των ίδιων των όρων των αποφάσεων των εθνικών δικαστηρίων, το Δικαστήριο θεωρεί ότι τα επίδικα μέτρα επεδίωκαν κατά κύριο

λόγο τον θεμιτό σκοπό της προστασίας των δικαιωμάτων και των ελευθεριών του άλλου (βλέπε επίσης την προαναφερόμενη απόφαση Κοκκινάκης, σελ. 20, § 44).

Δ. "Αναγκαία μέσα σε μία δημοκρατική κοινωνία"

45. Το Δικαστήριο υπογραμμίζει εξ αρχής ότι αν και η θρησκευτική ελευθερία εξαρτάται κατ' αρχήν από την συνείδηση, περιλαμβάνει επιπλέον, ειδικότερα, και αυτήν της "εκδήλωσης της θρησκείας", συμπεριλαμβανομένου του δικαιώματος της προσπάθειας να πεισθεί ο πλησίον, για παράδειγμα μέσω μίας "διδασκαλίας" (ομοίως, σελ. 17, § 31).

Το άρθρο 9 δεν προστατεύει εν τούτοις οποιαδήποτε πράξη η οποία δικαιολογείται ή εμπνέεται από μία θρησκεία ή μία πίστη. Ετσι, δεν προστατεύει τον προσηλυτισμό χαμηλής ποιότητας, όπως μία δραστηριότητα που προσφέρει υλικά ή κοινωνικά πλεονεκτήματα ή η άσκηση μίας καταχρηστικής πίεσης για την επίτευξη προσχωρήσεων σε μία Εκκλησία (ομοίως, σελ. 21, § 48).

46. Η αποστολή του Δικαστηρίου συνίσταται στη διερεύνηση του αν τα μέτρα που λήφθηκαν σε βάρος των αιτούντων δικαιολογούνταν επί της αρχής τους και δεν ήταν δυσανάλογα. Για να κριθούν τα σημεία αυτά, πρέπει να αντιπαραβληθούν οι απαιτήσεις της προστασίας των δικαιωμάτων και ελευθεριών του άλλου με την συμπεριφορά για την οποία κατηγορήθηκαν οι ενδιαφερόμενοι (ομοίως, σελ. 21, § 47). Διάφορα στοιχεία πρέπει να ληφθούν υπόψη ανάλογα με το αν πρόκειται για προσηλυτισμό έναντι των σμηνιτών ή έναντι των πολιτών. Το Δικαστήριο θα εξετάσει επομένως χωριστά τα δύο ζητήματα.

1. Ο προσηλυτισμός έναντι των σμηνιτών

47. Η Κυβέρνηση ισχυρίζεται ότι οι αιτούντες έκαναν κατάχρηση της ιδιότητάς τους των αξιωματικών της αεροπορίας και διέπραξαν τις επίδικες πράξεις κατά τρόπο συστηματικό και επαναλαμβανόμενο. Τα μέτρα που λήφθηκαν σε βάρος τους δικαιολογούνταν από την ανάγκη να προστατευθεί η φήμη και η καλή λειτουργία των ενόπλων δυνάμεων και να προστατευθούν οι σμηνίτες από έναν ιδεολογικό καταναγκασμό.

48. Κατά τους αιτούντες, η πρακτική του ευαγγελισμού μέσα στις σχέσεις μεταξύ ανωτέρου και κατωτέρου δεν μπορεί να εξομοιωθεί βάσιμα με μία κατάχρηση εμπιστοσύνης. Οι ενδιαφερόμενοι υπογραμμίζουν ότι οι στρατιώτες είναι ενήλικες έτοιμοι να πεθάνουν για τις χώρες τους και ότι τίποτα δεν αποδεικνύει ότι οι ίδιοι εκμεταλλεύθηκαν την θέση τους για να πιέσουν ή να κατανικήσουν την βούληση των υφισταμένων τους. Η ερμηνεία του άρθρου 9 κατά τρόπο που να περιορίζεται ο ευαγγελισμός στους "ίσους" θα περιόριζε σοβαρά την ελευθερία της θρησκείας, μέσα στους κόλπους των ενόπλων δυνάμεων όπως και σε άλλους χώρους.

49. Η Επιτροπή εκτιμά ότι η παρέμβαση θα μπορούσε να δικαιολογηθεί ως διώκουσα την εξασφάλιση του σεβασμού των θρησκευτικών πεποιθήσεων των τριών σμηνιτών, λαμβάνοντας υπόψη ειδικότερα την ιδιαίτερη φύση της σχέσης μεταξύ ενός ανωτέρου και του κατωτέρου του στις ένοπλες δυνάμεις, η οποία καθιστά τον τελευταίο πιο επηρεάσιμο σε διάφορους τομείς, μεταξύ των οποίων και σ' αυτόν των θρησκευτικών πεποιθήσεων.

50. Το Δικαστήριο παρατηρεί ότι παγίως γίνεται δεκτό ότι η Σύμβαση ισχύει κατ' αρχήν για τα μέλη των ενόπλων δυνάμεων και όχι αποκλειστικά για τους πολίτες. Ερμηνεύοντας και εφαρμόζοντας τους κανόνες του κειμένου αυτού σε υποθέσεις όπως η παρούσα, το Δικαστήριο πρέπει εν τούτοις να είναι

προσεκτικό στις ιδιαιτερότητες της στρατιωτικής ζωής και στις επιπτώσεις της πάνω στην κατάσταση των μελών των ενόπλων δυνάμεων (βλέπε την απόφαση Engel και λοιποί κατά Ολλανδίας της 8 Ιουνίου 1976, série A no. 22, σελ. 23, § 54, και, *mutatis mutandis*, την απόφαση Γρηγοριάδης κατά της Ελλάδας της 25 Νοεμβρίου 1997, *Recueil des arrêts et décisions* 1997-..., σελ. ...., § 45).

51. Το Δικαστήριο σημειώνει ως προς τούτο ότι η ιεραρχική δομή που αποτελεί ένα χαρακτηριστικό της στρατιωτικής ζωής μπορεί να δώσει μία συγκεκριμένη απόχρωση σε οποιαδήποτε πλευρά των σχέσεων μεταξύ των μελών των ενόπλων δυνάμεων, κατά τρόπο ώστε ένας υφιστάμενος να δυσκολεύεται να αποκρούσει έναν ανώτερο που τον προσεγγίζει ή να διαφύγει από μία συζήτηση που άνοιξε ο τελευταίος. Αυτό που, σε ένα πολιτικό περιβάλλον, θα μπορούσε να περάσει σαν μία ακίνδυνη ανταλλαγή ιδεών τις οποίες ο παραλήπτης είναι ελεύθερος να αποδεχθεί ή να απορρίψει μπορεί, μέσα στο πλαίσιο της στρατιωτικής ζωής, να ερμηνευθεί σαν μία μορφή παρενόχλησης ή σαν την άσκηση πιέσεων κακής ποιότητας από μία κατάχρηση εξουσίας. Πρέπει να τονιστεί ότι οι συζητήσεις μεταξύ ατόμων ανίσων βαθμών πάνω στη θρησκεία ή άλλα λεπτά ζητήματα δεν θα ενταχθούν όλες στην κατηγορία αυτή. Σε κάθε περίπτωση, αν οι περιστάσεις το απαιτούν, τα Κράτη μπορούν βάσιμα να λαμβάνουν ειδικά μέτρα για να προστατεύουν τα δικαιώματα και τις ελευθερίες των υφισταμένων στις ένοπλες δυνάμεις.

52. Το Δικαστήριο αναφέρεται στα αποδεικτικά στοιχεία που προσκομίστηκαν κατά την εθνική διαδικασία (παράγραφοι 8-10 πιο πάνω).

Σημειώνει ότι οι σμηνίτες Αντωνιάδης και Κόκκαλης βεβαίωσαν με τις καταθέσεις τους ότι οι αιτούντες τους είχαν προσεγγίσει πολλές φορές για να τούς πείσουν να

προσηλυτισθούν και να πάνε στην εκκλησία της πεντηκοστής. Ο κ. Αντωνιάδης δήλωσε ότι αισθάνθηκε υποχρεωμένος να λάβει μέρος στις συζητήσεις γιατί οι αιτούντες ήταν ανώτεροί του αξιωματικοί και ο κ. Κόκκαλης είπε ότι οι ενέργειες των ενδιαφερομένων τον ενοχλούσαν. Όπως διαπίστωσε η Επιτροπή, τίποτα δεν αποδεικνύει ότι οι αιτούντες χρησιμοποίησαν απειλές ή υποκινητικές παροχές. Φαίνεται εν τούτοις ότι επέμειναν στις ενέργειές τους και ότι οι δύο σμηνίτες ένιωσαν υποχρεωμένοι και υποκείμενοι σε μία συγκεκριμένη πίεση λαμβανομένης υπόψη της ιδιότητας των αιτούντων ως αξιωματικών, ακόμη και αν η πίεση αυτή δεν ήταν σκόπιμη.

53. Το Δικαστήριο σημειώνει ότι, αντίθετα με τον πατέρα του στον πρώτο βαθμό, ο σμηνίτης Καυκάς είπε στην κατάθεσή του ενώπιον του Αναθεωρητικού Δικαστηρίου ότι οι αιτούντες δεν είχαν ασκήσει πάνω του καμμία πίεση για να προσχωρήσει στην Εκκλησία της Πεντηκοστής και ότι ο ίδιος ήταν ο υποκινητής των θρησκευτικών συζητήσεων που διεξήχθησαν μεταξύ τους ((παράγραφος 10 πιο πάνω). Σε κάθε περίπτωση, το Αναθεωρητικό Δικαστήριο, το οποίο είχε την ευκαιρία να εκτιμήσει τις αποδείξεις, συμπεριλαμβανομένης και της συμπεριφοράς και της αξιοπιστίας του κ. Καυκά, επικύρωσε την απόφαση του δικαστηρίου που είχε αποφανθεί στον πρώτο βαθμό σύμφωνα με την οποία ο πρώτος και ο τρίτος από τους αιτούντες είχαν επωφεληθεί παράνομα της επιρροής που τούς προσέφεραν η θέση και ο βαθμός τους πάνω στον κ. Καυκά (παράγραφοι 15, 18 και 22 πιο πάνω). Εκτιμώντας ότι τα εθνικά δικαστήρια ήταν σε ευνοϊκότερη θέση από αυτό για να κρίνει τα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης λαμβάνοντας υπόψη τα στοιχεία που μνημονεύονται στην παράγραφο 51 πιο πάνω, το Δικαστήριο εκτιμά ότι ο κ. Καυκάς, όπως και οι δύο άλλοι σμηνίτες, πρέπει να αισθάνθηκε σε κάποιο βαθμό αναγκασμένος ή ακόμη και

υποχρεωμένος να συμμετάσχει σε θρησκευτικές συζητήσεις με τους αιτούντες και ίσως μάλιστα να προσηλυτισθεί στην πεντηκοστιανή πίστη.

54. Λαμβάνοντας υπόψη όσα εκτίθενται πιο πάνω, το Δικαστήριο θεωρεί δικαιολογημένο κατ'αρχήν το ότι οι ελληνικές αρχές έλαβαν ορισμένα μέτρα για να προφυλάξουν τους άντρες από τις καταχρηστικές πιέσεις στις οποίες τούς επέβαλαν οι αιτούντες επιθυμώντας να προωθήσουν τις θρησκευτικές πεποιθήσεις τους. Σημειώνει ότι τα εν λόγω μέτρα δεν ήταν ιδιαίτερα αυστηρά και είχαν χαρακτήρα μάλλον προληπτικό παρά κατασταλτικό, αφού οι επιβληθείσες ποινές δεν θα ήταν εκτελεστές παρά μόνον αν οι αιτούντες καθίσταντο υπότροποι στη διάρκεια των τριών επομένων ετών (παράγραφοι 16, 18, 20 και 24 πιο πάνω). Λαμβανομένου υπόψη του συνόλου των περιστάσεων, δεν κρίνει τα μέτρα αυτά δυσανάλογα.

55. Επεται ότι δεν υπήρξε παραβίαση του άρθρου 9 σε ό,τι αφορά τα μέτρα που αποφασίστηκαν κατά του πρώτου αιτούντος για τον προσηλυτισμό έναντι των σμηνιτών Αντωνιάδη, Κόκκαλη και Καυκά, αυτά που στράφηκαν κατά του δευτέρου για τον προσηλυτισμό του σμηνίτη Αντωνιάδη και αυτά που επιβλήθηκαν στον τρίτο για τον προσηλυτισμό των σμηνιτών Κόκκαλη και Καυκά.

2. Ο προσηλυτισμός έναντι των πολιτών

56. Η Κυβέρνηση υπενθυμίζει στο Δικαστήριο ότι, σύμφωνα με το άρθρο 4, μόνον ο προσηλυτισμός κακής ποιότητας τιμωρείται. Κατ'αυτήν, ο δεύτερος και ο τρίτος από τους αιτούντες εκμεταλλεύτηκαν με συστηματικό τρόπο τα οικογενειακά προβλήματα και την ψυχολογική σύγχυση της οικογένειας Μπαϊράμη και της κυρίας Ζουναρά και άσκησαν έτσι

καταχρηστικές πιέσεις. Οι κυρώσεις που τούς επιβλήθηκαν δεν ήταν άλλωστε πολύ βαριές.

57. Η Επιτροπή, με την οποία συμφώνησαν οι αιτούντες, εκτιμά ότι οι συνθήκες που οδήγησαν στην καταδίκη του δεύτερου και του τρίτου από τους αιτούντες για προσηλυτισμό έναντι της οικογένειας Μπαϊράμη και της κυρίας Ζουναρά σχετίζονταν με εκείνες της υπόθεσης Κοκκινάκης (η οποία αναφέρεται στην παράγραφο 32 πιο πάνω), στο ότι οι "στόχοι" του προσηλυτισμού δεν ήταν στρατιωτικοί και στο ότι τα εθνικά δικαστήρια στοιχειοθέτησαν την υπαιτιότητα των κατηγορούμενων αρκούμενα στην επανάληψη των όρων του άρθρου 4 χωρίς να προσδιορίσουν επαρκώς σε τί ήταν "καταχρηστικές" οι μέθοδοι που χρησιμοποιήθηκαν από τους ενδιαφερόμενους. Δεν αποδείχθηκε κατά τρόπο ικανοποιητικό ότι οι καταδίκες των τελευταίων για τις πράξεις αυτές ήταν "αναγκαίες σε μία δημοκρατική κοινωνία".

58. Το Δικαστήριο υπενθυμίζει ότι ο δεύτερος αιτών καταδικάστηκε δυνάμει του άρθρου 4 γιατί έκανε ένα μοναδικό κήρυγμα στην οικογένεια Μπαϊράμη και στους γείτονές της, μετά από ένα επεισόδιο στη διάρκεια του οποίου επέτυχε να ηρεμήσει ένα μέλος της οικογενείας Μπαϊράμη που παραληρούσε. Μαζί με τον τρίτο αιτούντα, καταδικάστηκε επίσης για τον προσηλυτισμό έναντι της κυρίας Ζουναρά, την οποία είχαν επιχειρήσει να προσηλυτίσουν πολλές φορές ενώ αυτή αντιμετώπιζε συζυγικά προβλήματα (παράγραφοι 11-12, 17 και 19 πιο πάνω).

59. Για το Δικαστήριο, αποφασιστικής σημασίας είναι το γεγονός ότι οι αιτούντες δεν άσκησαν πάνω στους πολίτες τους οποίους προσπαθούσαν να προσηλυτίσουν πιέσεις και καταναγκασμούς της ίδιας τάξεως με εκείνους που ασκήθηκαν επί των στρατιωτών.

Σε ό,τι αφορά την οικογένεια Μπαϊράμη και τους γείτονές

της, κανένα στοιχείο δεν αποδεικνύει ότι αυτοί ένιωσαν υποχρεωμένοι να ακούσουν τον αιτούντα ή ότι η συμπεριφορά του έναντί τους ήταν καταχρηστική από οποιαδήποτε άποψη.

Σε ό,τι αφορά την κυρία Ζουναρά, δεν αμφισβητήθηκε ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων ότι η ίδια ήταν που απευθύνθηκε κατ'αρχήν στους αιτούντες για να προσπαθήσει να καταλάβει τους λόγους που εξηγούσαν την συμπεριφορά του συζύγου της. Βεβαίως, στη διάρκεια της περιόδου κατά την οποία ήταν σε επαφή μαζί τους, βρισκόταν σε κατάσταση σύγχυσης η οποία προκλήθηκε από την διάλυση του γάμου της. Το Δικαστήριο δεν θεωρεί εν τούτοις αποδεδειγμένο ότι βρισκόταν σε μία διανοητική κατάσταση η οποία υπαγόρευε μία ιδιαίτερη προστασία κατά των ευαγγελιστικών δραστηριοτήτων των αιτούντων ή ότι αυτοί άσκησαν πάνω της καταχρηστικές πιέσεις, όπως το μαρτυρεί το γεγονός ότι μπόρεσε τελικά να πάρει την απόφαση να διακόψει κάθε σχέση με την Εκκλησία της Πεντηκοστής.

60. Για τους πύό πάνω λόγους, το Δικαστήριο δεν θεωρεί ότι οι καταδίκες του δεύτερου και του τρίτου από τους αιτούντες για τις συγκεκριμένες κατηγορίες ήταν δικαιολογημένες υπό τις εν λόγω περιστάσεις.

61. Επομένως, υπήρξε παραβίαση του άρθρου 9 σε ό,τι αφορά τα μέτρα που λήφθηκαν σε βάρος του δεύτερου αιτούντος για τον προσηλυτισμό έναντι της οικογένειας Μπαϊράμη και των γειτόνων της και εκείνα που επιβλήθηκαν στον δεύτερο και το τρίτο από τους αιτούντες για τον προσηλυτισμό έναντι της κυρίας Ζουναρά.

III. ΕΠΙ ΤΗΣ ΠΡΟΒΑΛΛΟΜΕΝΗΣ ΠΑΡΑΒΙΑΣΗΣ ΤΟΥ ΑΡΘΡΟΥ 10 ΤΗΣ ΣΥΜΒΑΣΗΣ

62. Οι αιτούντες ισχυρίζονται ότι τα μέτρα που λήφθηκαν σε

βάρος τους εμπόδισαν επίσης το δικαίωμά τους στην ελευθρία της έκφρασης, κατά παράβαση του άρθρου 10 της Σύμβασης, του οποίου τα σχετικά αποσπάσματα είναι διατυπωμένα ως εξής :

“1. Παν πρόσωπον έχει δικαίωμα εις την ελευθερίαν εκφράσεως. Το δικαίωμα τούτο περιλαμβάνει την ελευθερίαν γνώμης ως και την ελευθερίαν λήψεως ή μεταδόσεως πληροφοριών ή ιδεών, άνευ επεμβάσεως δημοσίων αρχών (...)

2. Η άσκησης των ελευθεριών τούτων, συνεπαγομένων καθήκοντα και ευθύνας δύναται να υπαχθή εις ωρισμένας διατυπώσεις, όρους, περιορισμούς ή κυρώσεις προβλεπομένους υπό του νόμου και αποτελούντας αναγκαία μέτρα, εν δημοκρατική κοινωνία δια την εθνικήν ασφάλειαν, την εδαφικήν ακεραιότητα ή δημοσίαν ασφάλειαν, την προάσπισιν της τάξεως και πρόληψιν του εγκλήματος, την προστασίαν της υγείας ή της ηθικής, την προστασία της υπολείψεως ή των δικαιωμάτων των τρίτων, την παρεμπόδισιν της κοινολογήσεως εμπιστευτικών πληροφοριών ή την διασφάλισιν του κύρους και αμεροληψίας της δικαστικής εξουσίας.”

63. Η Επιτροπή, με την οποία συμφωνεί και η Κυβέρνηση, εκτιμά ότι κανένα διακεκριμένο ζήτημα δεν τίθεται υπό το πρίσμα του άρθρου αυτού.

64. Λαμβάνοντας υπόψη την εξέταση στην οποία πραγματοποίησε βάσει του άρθρου 9, το Δικαστήριο εκτιμά επίσης ότι κανένα διακεκριμένο ζήτημα δεν τίθεται στη βάση του άρθρου 10.

**IV. ΕΠΙ ΤΗΣ ΠΡΟΒΑΛΛΟΜΕΝΗΣ ΠΑΡΑΒΙΑΣΗΣ ΤΟΥ ΑΡΘΡΟΥ
14 ΤΗΣ ΣΥΜΒΑΣΗΣ ΣΕ ΣΥΝΔΥΑΣΜΟ ΜΕ ΤΟ ΑΡΘΡΟ 9**

65. Οι αιτούντες υποστηρίζουν ότι είναι θύματα μίας διάκρισης που αντιβαίνει στο άρθρο 14 της Σύμβασης, το οποίο ορίζει :

“Η χρήσις των αναγνωριζομένων εν τη παρούση Συμβάσει δικαιωμάτων και ελευθεριών δέον να εξασφαλισθή ασχέτως διακρίσεως φύλου, φυλής, χρώματος, γλώσσης, θρησκείας, πολιτικών ή άλλων πεποιθήσεων, εθνικής ή κοινωνικής προελεύσεως, συμμετοχής εις εθνικήν μειονότητα, περιουσίας, γεννήσεως ή άλλης καταστάσεως.”

Δηλώνουν ότι ο νόμος που καταστέλλει τον προσηλυτισμό εφαρμόζεται μόνον στα μέλη των θρησκευτικών μειονοτήτων στην Ελλάδα, αφού κανείς πιστός της Ορθόδοξης Εκκλησίας δεν κηρύχθηκε ποτέ ένοχος του αδικήματος που προβλέπεται από το άρθρο 4 του νόμου.

66. Η Κυβέρνηση δεν διατυπώνει κανένα ιδιαίτερο επιχείρημα πάνω στο παράπονο αυτό.

67. Η Επιτροπή κατέληξε ότι κανένα διακεκριμένο ζήτημα δεν τίθεται υπό το πρίσμα των συνδυασμένων άρθρων 9 και 14 σε ό,τι αφορά τα μέτρα που στρέφονται κατά του δεύτερου και του τρίτου από τους αιτούντες για τον προσηλυτισμό έναντι των πολιτών. Σε ό,τι αφορά τα μέτρα που στρέφονται κατά των αιτούντων για τον προσηλυτισμό έναντι των στρατιωτών, απουσία στοιχείων που να μπορούν να στηρίξουν το παράπονο βάσει των άρθρων 9 και 14, κατέληξε στην μη παραβίαση.

68. Το Δικαστήριο σημειώνει ότι, σύμφωνα με το υπόμνημα των αιτούντων, ο ελληνικός νόμος που κολάζει τον προσηλυτισμό εφαρμόζεται κατά τρόπο μεροληπτικό. Όμως οι ενδιαφερόμενοι δεν προσκόμισαν κανένα στοιχείο που να αποδεικνύει ότι ένας αξιωματικός των ενόπλων δυνάμεων, ο οποίος επιχείρησε να προσηλυτίσει τους υφισταμένους του στην ορθόδοξη θρησκεία κατά τρόπο παρόμοιο μ'αυτόν που ακολουθήθηκε από τους ενδιαφερόμενους, έτυχε διαφορετικής μεταχείρισης. Επομένως, καμμία παραβίαση των συνδυασμένων άρθρων 9 και 14 δεν αποδείχθηκε σε ό,τι αφορά τον προσηλυτισμό έναντι των στρατιωτών.

69. Καθώς διαπίστωσε παραβίαση του άρθρου 9 αναφορικά με τα μέτρα τα οποία επιβλήθηκαν σε βάρος του δεύτερου και του τρίτου από τους αιτούντες για τον προσηλυτισμό έναντι της οικογένειας Μπαϊράμη και της κυρίας Ζουναρά, το Δικαστήριο κρίνει ότι δεν τίθεται κανένα διακεκριμένο ζήτημα υπό το πρίσμα των συνδυασμένων άρθρων 9 και 14.

V.   ΕΠΙ ΤΗΣ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ ΤΟΥ ΑΡΘΡΟΥ 50 ΤΗΣ ΣΥΜΒΑΣΗΣ

70. Οι αιτούντες ζητούν μία εύλογη χρηματική ικανοποίηση βάσει του άρθρου 50 της Σύμβασης, το οποίο διατυπώνεται ως εξής :

“Εάν η απόφασις του Δικαστηρίου κρίνη ότι απόφασις ληφθείσα ή μέτρον διαταχθέν υπό δικαστικής ή πάσης άλλης Αρχής συμβαλλόμενου μέρους αντίκειται εν όλω ή εν μέρει προς τας απορρέουσας εκ της παρούσης Συμβάσεως υποχρεώσεις, και εάν το εσωτερικόν δίκαιον του εν λόγω μέρους δεν επιτρέπει ειμή την ατελή επανόρθωση των

συνεπειών της αποφάσεως ταύτης ή του μέτρου τούτου, η απόφασις του Δικαστηρίου χορηγεί, εν ανάγκη, εις το αδικηθέν μέρος δικαίαν ικανοποίησιν."

A. Ηθική βλάβη

71. Οι ενδιαφερόμενοι ζητούν 500.000 δραχμές ο καθένας για την αποκατάσταση της υλικής ζημίας και της ηθικής βλάβης. Είναι το ποσό που το Δικαστήριο επιδίκασε στον κ. Κοκκινάκη το 1993 (όπως πιο πάνω, σελ. 23, § 60).

72. Κατά τη συνεδρίαση ενώπιον του Δικαστηρίου, η Κυβέρνηση υποστήριξε ότι, αν το Δικαστήριο διαπιστώσει μία παραβίαση, η διαπίστωση αυτή θα παρείχε αφ'εαυτής μία επαρκή δίκαιη αποζημίωση.

73. Με την ίδια ευκαιρία, ο εκπρόσωπος της Επιτροπής παρατήρησε ότι το γεγονός ότι τα εθνικά δικαστήρια δεν ακολούθησαν την νομολογία του Δικαστηρίου ήταν ένα στοιχείο προς εξέταση υπό το πρίσμα του άρθρου 50.

74. Το Δικαστήριο σημειώνει ότι δεν διαπίστωσε παραβίαση της Σύμβασης παρά μόνον σε σχέση με τα μέτρα που λήφθηκαν σε βάρος του δευτέρου αιτούντος για τον προσηλυτισμό έναντι της οικογένειας Μπαϊράμη και σε βάρος του δεύτερου και του τρίτου από τους αιτούντες για τον προσηλυτισμό έναντι της κυρίας Ζουναρά (παράγραφοι 58-61 πιο πάνω). Ο πρώτος αιτών δεν μπορεί επομένως να ζητήσει καμμία δίκαιη αποζημίωση με βάση το άρθρο 50.

Αποφαινόμενο κατά δίκαιη κρίση, επιδικάζει στον κύριο Μανδαλαρίδη και στον κύριο Σαράντη 500.000 δραχμές στον καθένα.

B. Εξοδα και δικαστική δαπάνη

75. Οι αιτούντες διεκδικούν επίσης 11.800 λίρες στερλίνες για τα έξοδα και την δικαστική δαπάνη της διαδικασίας ενώπιον της Επιτροπής και του Δικαστηρίου του Στρασβούργου.

76. Η Κυβέρνηση εκτιμά υπερβολικό το ζητούμενο ποσό και κατ'αυτήν το προς επιδίκαση ποσό δεν πρέπει να υπερβεί το 1.000.000 δραχμές.

77. Το Δικαστήριο σημειώνει και εδώ ότι δεν διαπίστωσε καμμία παραβίαση της Σύμβασης σε βάρος του πρώτου αιτούντος και ότι αποφαίνεται υπέρ του δεύτερου και του τρίτου από τους αιτούντες μόνον για ένα μέρος των παραπόνων τους, ήτοι για τα μέτρα που στράφηκαν εναντίον τους για τον προσηλυτισμό έναντι των πολιτών.

Λαμβανομένων υπόψη όσων εκτίθενται πιο πάνω, επιδικάζει στον δεύτερο και τον τρίτο από τους αιτούντες ένα μέρος των ζητούμενων εξόδων και δικαστικής δαπάνης, 6.000 λίρες στερλίνες συνολικά, καθώς και τον φόρο προστιθέμενης αξίας που θα μπορούσε να οφείλεται, μείον το ποσό που εισπράχθηκε από το Συμβούλιο της Ευρώπης για την δικαστική αρωγή.

Γ. Τόκοι υπερημερίας

78. Σύμφωνα με τις πληροφορίες που το Δικαστήριο έχει στη διάθεσή του, το νόμιμο επιτόκιο που εφαρμόζεται κατά την ημερομηνία έκδοσης της παρούσας απόφασης ήταν 6% τον χρόνο στην Ελλάδα και 8% τον χρόνο στο Ηνωμένο Βασίλειο.

ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΛΟΓΟΥΣ ΑΥΤΟΥΣ, ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ

1.   **Αποφαίνεται, με οκτώ ψήφους έναντι μιάς, ότι δεν υπήρξε παραβίαση του άρθρου 7 της Σύμβασης.**

2. Αποφαίνεται, με οκτώ ψήφους έναντι μίας, ότι δεν υπήρξε παραβίαση του άρθρου 9 της Σύμβασης σε ό,τι αφορά τα μέτρα που λήφθηκαν σε βάρος του πρώτου, του δεύτερου και του τρίτου από τους αιτούντες για τον προσηλυτισμό των σμηνιτών Αντωνιάδη και Κόκκαλη.
3. Αποφαίνεται, με επτά ψήφους έναντι δύο, ότι δεν υπήρξε παραβίαση του άρθρου 9 της Σύμβασης σε ό,τι αφορά τα μέτρα που λήφθηκαν σε βάρος του πρώτου και του τρίτου από τους αιτούντες για τον προσηλυτισμό του σμηνίτη Καυκά.
4. Αποφαίνεται, με επτά ψήφους έναντι δύο, ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 9 της Σύμβασης σε ό,τι αφορά τα μέτρα που λήφθηκαν σε βάρος του δεύτερου και του τρίτου από τους αιτούντες για τον προσηλυτισμό των πολιτών.
5. Αποφαίνεται, ομόφωνα, ότι δεν τίθεται κανένα χωριστό ζήτημα υπό το πρίσμα του άρθρου 10 της Σύμβασης.
6. Αποφαίνεται, ομόφωνα, ότι δεν υπήρξε παραβίαση των συνδυασμένων άρθρων 9 και 14 της Σύμβασης σε ό,τι αφορά τα μέτρα που λήφθηκαν σε βάρος του πρώτου, του δεύτερου και του τρίτου από τους αιτούντες για τον προσηλυτισμό των σμηνιτών.
7. Αποφαίνεται, ομόφωνα, ότι δεν τίθεται κανένα διακεκριμένο ζήτημα υπό το πρίσμα των συνδυασμένων άρθρων 9 και 14 της Σύμβασης σε ό,τι αφορά τα μέτρα που λήφθηκαν σε βάρος του δεύτερου και του τρίτου από τους αιτούντες για τον προσηλυτισμό των πολιτών.
8. Αποφαίνεται, με επτά ψήφους έναντι δύο,
  - α) ότι το εναγόμενο Κράτος πρέπει να καταβάλει στον δεύτερο και τον τρίτο από τους αιτούντες, μέσα σε μία προθεσμία τριών μηνών, 500.000 (πεντακόσιες) χιλιάδες δραχμές στον καθένα για την αποκατάσταση της ηθικής βλάβης.
  - β) ότι το εναγόμενο Κράτος πρέπει να καταβάλει στον

δεύτερο και τον τρίτο από τους αιτούντες, μέσα σε μία προθεσμία τριών μηνών, για έξοδα και δικαστική δαπάνη, 6.000 (έξι χιλιάδες) λίρες στερλίνες συνολικά, πλέον οποιουδήποτε ποσού τυχόν οφείλεται για τον φόρο προστιθέμενης αξίας, μείον 11.149 (έντεκα χιλιάδες εκατόν σαράντα εννέα) γαλλικά φράγκα που πρέπει να μετατραπούν σε λίρες στερλίνες με την επίσημη ισοτιμία της ημερομηνίας έκδοσης της παρούσας απόφασης.
γ) ότι το ποσό αυτό θα φέρει τόκο μη κεφαλαιοποιούμενο προς 6% τον χρόνο για το ποσό που επιδικάστηκε σε δραχμές και προς 8% τον χρόνο για εκείνο που επιδικάστηκε σε λίρες στερλίνες από την λήξη της προθεσμίας αυτής και μέχρι την πληρωμή.

9. Απορρίπτει, ομόφωνα, το αίτημα για την επιπλέον δίκαιη αποζημίωση.

Συντάχθηκε στα γαλλικά και στα αγγλικά, και στην συνέχεια δημοσιεύθηκε σε δημόσια συνεδρίαση στο Μέγαρο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, στο Στρασβούργο, στις 24 Φεβρουαρίου 1998.

(υπογραφή) Feyyaz GÖLCÜKLÜ
Πρόεδρος

(υπογραφή) Herbert PETZOLD
Γραμματέας

./..

Στην παρούσα απόφαση έχει προσαρτηθεί, σύμφωνα με τα άρθρα 51 § 2 της Σύμβασης και 53 § 2 του κανονισμού Α, η έκθεση των ακόλουθων χωριστών γνώμων :

- σύμφωνη γνώμη του κ. De Meyer,
- γνώμη εν μέρει αντίθετη του κ. Βαλτικού, με την οποία δηλώνει ότι συντάσσεται ο κ. Morenilla,
- γνώμη εν μέρει αντίθετη του κ. Repik,
- γνώμη εν μέρει αντίθετη του κ. Van Dijk.

(μονογραφή) : F.G.

(μονογραφή) : H.P.

/..

ΣΥΜΦΩΝΗ ΓΝΩΜΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗ
ΚΥΡΙΟΥ DE MEYER

Ο συγκεκριμένος εν προκειμένω νόμος είναι παράνομος λόγω της ίδιας της αρχής του, αφού προσβάλλει άμεσα την ίδια την ουσία της ελευθερίας που κάθε άτομο πρέπει να έχει για να εκδηλώσει την θρησκεία του.

Εν τούτοις, στο μέτρο που εφαρμόστηκε στις απόπειρες προσηλυτισμού στρατιωτικών από τους ανωτέρους τους, δεν μπόρεσε να παραβιάσει την ελευθερία αυτή σε βάρος των τελευταίων, αφού αυτοί εκμεταλλεύθηκαν καταχρηστικά την θέση και τον βαθμό τους.

./..

**ΓΝΩΜΗ ΕΝ ΜΕΡΕΙ ΑΝΤΙΘΕΤΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗ Κ. ΒΑΛΤΙΚΟΥ,
ΜΕ ΤΗΝ ΟΠΟΙΑ ΣΥΝΤΑΣΣΕΤΑΙ Ο ΔΙΚΑΣΤΗΣ Κ. MORENILLA**

Η κρινόμενη υπόθεση παρουσιάζει, μετά από διάφορες άλλες, μία μεγάλη αναλογία, συνοδευόμενη βεβαίως από επιβαρυντικές συνθήκες, με την υπόθεση Κοκκινάκης (απόφαση της 25 Μαΐου 1993, série A no. 260) η οποία είχε προκαλέσει ποικιλία γνώμων στους κόλπους του Δικαστηρίου. Δεν θα επανέλθω με λεπτομέρειες στην τοποθέτηση που είχε πάρει τότε, αλλά αναφέρομαι σ' αυτήν.

Όπως στην υπόθεση Κοκκινάκης, υποστηρίζω ότι οποιαδήποτε απόπειρα, που υπερβαίνει την απλή ανταλλαγή απόψεων και στοχεύει με πρόθεση να αλλοιώσει τις θρησκευτικές γνώμες ενός ατόμου, συνιστά μία πράξη προσηλυτισμού σκόπιμου και εξ ορισμού καταχρηστικού, η οποία αντιβαίνει στην "ελευθερία της σκέψης, της συνείδησης και της θρησκείας" που καθιερώνεται από το άρθρο 9 της Σύμβασης. Τέτοιες πράξεις προσηλυτισμού μπορούν να λάβουν μορφές ευθείες ή στρεβλές, καταχρηστικές ή μη της εξουσίας με την οποία είναι περιβεβλημένος ο αυτουργός, ειρηνικές ή βίαιες, όπως η ιστορία μάς έχει δώσει πολλά αιματηρά παραδείγματα, και οι απόπειρες "πλύσης εγκεφάλου" μπορούν να γίνουν με πολύ νερό ή σταγόνα-σταγόνα, αλλά σε κάθε περίπτωση, όποιο και αν είναι το όνομα που θα τούς δώσουμε, είναι προσπάθειες που καταβάλλονται για να παραβιασθούν οι ατομικές συνειδήσεις και πρέπει να θεωρούνται ασυμβίβαστες με την ελευθερία της γνώμης που συνιστά ένα θεμελιώδες ανθρώπινο δικαίωμα.

Τα μέτρα που λήφθηκαν στο εθνικό επίπεδο για την απαγόρευσή τους και, ενδεχομένως, για την καταστολή τους δεν θα μπορούσαν επομένως να θεωρηθούν ότι συνιστούν παραβιάσεις της Σύμβασης.

Στην παρούσα περίπτωση, συντάσσομαι εν μέρει με την απόφαση του Δικαστηρίου και μοιράζομαι την γνώμη του σχετικά με την μη παραβίαση της Σύμβασης αναφορικά με τις κυρώσεις κατά των προσπαθειών προσηλυτισμού που πραγματοποιήθηκαν από αξιωματικούς πάνω σε στρατιώτες στον επηρεασμό των οποίων η εξουσία τους θα μπορούσε να συμβάλει.

Εν τούτοις, εκτιμώ ότι, ακόμη και σε ό,τι αφορά τις προσπάθειες προσηλυτισμού που οι αξιωματικοί αυτοί έκαναν επί των πολιτών, υπήρξε, κατά τη γνώμη μου, δικαιολογία των κυρώσεων που επιβλήθηκαν γι'αυτές γιατί το κύρος της στολής μπορούσε να έχει επίπτωση ακόμη και στους πολίτες και, σε κάθε περίπτωση, τέτοιες σκόπιμες πράξεις προσηλυτισμού είναι αντίθετες με τον σεβασμό της ελευθερίας της συνείδησης και της θρησκείας που καθιερώνονται από την Σύμβαση.

.I..

ΓΝΩΜΗ ΕΝ ΜΕΡΕΙ ΑΝΤΙΘΕΤΗ
ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗ Κ. ΡΕΡΙΚ

Λυπούμαι γιατί δεν μπορώ να συμφωνήσω με την πλειοψηφία πάνω στην τήρηση του άρθρου 7 καθώς και πάνω στο συμπέρασμα ότι η παρέμβαση στην άσκηση του δικαιώματος των αιτούντων να εκδηλώσουν την θρησκεία τους ήταν “προβλεπόμενη από τον νόμο”.

Επί της τήρησης του άρθρου 7

Είναι αλήθεια ότι στην υπόθεση Κοκκινάκης κατά της Ελλάδας (απόφαση της 25 Μαρτίου 1993, série A no. 260-A, σελ. 22, §§ 52-53), το Δικαστήριο αποφάνθηκε ήδη ότι το άρθρο 4 του νόμου 1363/1938 που αναφέρεται στην παράβαση του προσηλυτισμού ήταν συμβατή με το άρθρο 7 της Σύμβασης. Εν τούτοις, τα δεδομένα του προβλήματος έχουν αλλάξει έκτοτε.

Ο τρόπος με τον οποίο καταλαβαίνω την απόφαση του Δικαστηρίου στην υπόθεση αυτή είναι ότι ο εν λόγω ελληνικός νόμος πληροί τις απαιτήσεις του άρθρου 7 της Σύμβασης μόνον με την συνδρομή της νομολογίας των εθνικών δικαστηρίων η οποία, ούσα δημοσιευμένη και προσιτή, συμπληρώνει το γράμμα του άρθρου 4 του νόμου και από τη φύση της επιτρέπει στους πολίτες να ρυθμίσουν την συμπεριφορά τους αναλόγως. Ο ίδιος ο νόμος εντάσσεται στην κατηγορία των νόμων που χρησιμοποιούν διατυπώσεις λιγώτερο ή περισσότερο ασαφείς και των οποίων η ερμηνεία και η εφαρμογή εξαρτώνται από την πρακτική (ομοίως, σελ. 19 και 22, §§ 40 και 52).

Εν τούτοις το Δικαστήριο, αν και στο επίπεδο της αναγκαιότητας της παρέμβασης και όχι σ'εκείνο της νομιμότητας, έθεσε την αρχή ότι πρέπει να γίνει διάκριση μεταξύ, αφ'ενός, της

χριστιανικής μαρτυρίας που αντιστοιχεί στον πραγματικό ευαγγελισμό, που είναι κύρια αποστολή κάθε πιστού και κάθε Εκκλησίας, και, αφ'ετέρου, του καταχρηστικού προσηλυτισμού που δεν συνάδει με τον σεβασμό που αρμόζει στην ελευθερία της σκέψης, της συνείδησης και της θρησκείας του άλλου. Και ότι συνακόλουθα πρέπει να διατυπωθεί μία επιφύλαξη : τα κριτήρια που υιοθετήθηκαν από τον έλληνα νομοθέτη μπορούν να συμβιβασθούν με την διάκριση αυτή *αν και στο μέτρο* (η πλάγια γραφή έχει τεθεί από εμένα) που στοχεύουν στην καταστολή, και μόνον, του καταχρηστικού προσηλυτισμού (ομοίως, σελ. 21, § 48). Προφανώς, η νομολογία είχε την αρμοδιότητα, μέσω μίας κατάλληλης ερμηνείας των όρων του νόμου, να εφαρμόζει την διάκριση αυτή. Εν προκειμένω, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι τα ελληνικά δικαστήρια είχαν στοιχειοθετήσει την υπαιτιότητα του κ. Κοκκινάκη αρκούμενα στην επανάληψη των όρων του νόμου, χωρίς να διευκρινίζεται επαρκώς σε τί είχε προσπαθήσει ο κατηγορούμενος να πείσει τον πλησίον του με καταχρηστικά μέσα (ομοίως, σελ. 21, § 49).

Αφήνω κατά μέρος το ζήτημα -το οποίο τίθεται εξ αρχής- τού αν, μέσα σε ένα σύστημα γραπτού δικαίου, η αρχή της νομιμότητας των αδικημάτων και των ποινών τηρείται όταν δεν είναι ο νόμος αλλά ο δικαστής που κάνει την διάκριση μεταξύ αυτού που είναι ποινικά κολάσιμο και αυτού που δεν είναι παρά η φυσιολογική άσκηση μίας ελευθερίας που διασφαλίζεται από το Σύνταγμα και από την Σύμβαση. Με τον τρόπο αυτό δεν ζητούνται από τον δικαστή περισσότερα από μία απλή περιοριστική ερμηνεία του νόμου, δηλαδή ο επανακαθορισμός μίας παράβασης η οποία περιγράφεται με όρους τόσο ευρείς που να περικλείει και συμπεριφορές που θα έπρεπε να παραμείνουν επιτρεπόμενες;

Αν και η νομολογία των εθνικών δικαστηρίων, η οποία εξετάστηκε από το Δικαστήριο στην απόφαση Κοκκινάκης

(ομοίως, σελ. 13-14, §§ 17-21), δεν είναι καθόλου ομοιογενής και παρουσιάζει αντιφάσεις, η προσδοκία του Δικαστηρίου ότι η καταστολή θα περιοριζόταν στον καταχρηστικό προσηλυτισμό μπορούσε να θεμελιωθεί στο γεγονός ότι ο Αρειος Πάγος, μέσα από μία απόφαση του 1975 με την οποία ανατράπηκε η προηγούμενη νομολογία του, είχε αποκρούσει τις επιπτώσεις ωρισμένων ασαφών όρων του νόμου, και συγκεκριμένα της λέξης "ειδικότερα". Όμως η προσδοκία αυτή δεν δικαιώθηκε. Όπως σημείωσαν η Επιτροπή (παράγραφοι 69-70 της έκθεσής της) και ο εκπρόσωπός της στο ακροατήριο, εν προκειμένω ο Αρειος Πάγος απέκλινε σαφώς από την νομολογία του Δικαστηρίου, δεν έλαβε υπόψη του την διάκριση μεταξύ της χρησιμοποίησης καταχρηστικών μέσων και μη καταχρηστικών και αναθεώρησε την προηγούμενη νομολογία του σύμφωνα με την οποία τα μέσα που αναφέρονται μέσα στον νόμο απαριθμούνται κατά τρόπο μη περιοριστικό και, κάτι που κατά την άποψή μου είναι ακόμη πιο σημαντικό, τόνισε τα υποκειμενικού χαρακτήρα στοιχεία της παράβασης, δηλαδή την δήθεν διείσδυση ή απόπειρα διείσδυσης, άμεσης ή έμμεσης, της συνείδησης του άλλου με σκοπό την αλλαγή της. Το Δικαστήριο, κάνοντας την διάκριση μεταξύ των καταχρηστικών και των μη καταχρηστικών μέσων, προσπάθησε να βρει ένα αντικειμενικό στοιχείο μέσα στο οποίο υλοποιείται η συμπεριφορά του πολίτη και το οποίο μόνο μπορεί να χρησιμεύσει ως κριτήριο έστω και ελάχιστα ασφαλές μίας εγκληματικής πράξης. Ο Αρειος Πάγος, αντιθέτως, έδωσε εκ νέου έμφαση στα στοιχεία υποκειμενικού χαρακτήρα, τα οποία δεν είναι ικανά να χρησιμεύσουν ως κριτήριο διάκρισης μεταξύ καταχρηστικού προσηλυτισμού και μη καταχρηστικού προσηλυτισμού. Το Δικαστήριο δεν έλαβε υπόψη του στην παρούσα υπόθεση αυτή την αλλαγή θέσης του Αρείου Πάγου.

Ευθύνεται ο νόμος ή μήπως η ερμηνεία και η εφαρμογή του

από τα εθνικά δικαστήρια για το γεγονός ότι τα όρια του πεδίου εφαρμογής του βρέθηκαν εκ νέου σε μεγάλη σύγχυση, όπως διαπιστώνει ορθά η κυρία Liddy στην αντίθετη γνώμη της που έχει προσαρτηθεί στην έκθεση της Επιτροπής; Οι δυσκολίες της εφαρμογής του νόμου κατά τρόπο ώστε να μην καταπατηθούν απρεπώς οι ελευθερίες που διασφαλίζονται από την Σύμβαση είναι προφανείς. Το ίδιο προφανές είναι ότι τα εθνικά δικαστήρια δεν επέτυχαν να θεραπεύσουν τις ανεπάρκειες του νόμου. Η νομολογία, συμπεριλαμβανομένης και της νομολογίας του ανώτατου ελληνικού δικαστηρίου, παρουσιάζει σημαντικούς δισταγμούς, και συμπεριφορές στις οποίες δεν υπάρχει τίποτα το καταχρηστικό (για παράδειγμα η διανομή θρησκευτικών εντύπων) πολύ συχνά διώκονται και ακόμη και καταδικάζονται. Το Δικαστήριο του Στρασβούργου, εκ των υστέρων, προσπάθησε να εισαγάγει στο ζήτημα τις διακρίσεις που επιθυμούσε, αλλά οι διακρίσεις αυτές δεν απορρέουν αναγκαστικά από τον νόμο και, στην πράξη, τα εθνικά δικαστήρια επιμένουν να μην τις βρίσκουν σ' αυτόν.

Κάτω από τις συνθήκες αυτές, ένας θρήσκος που αφιερώνεται στη διάδοση της δρησκευτικής πίστης του δεν γνωρίζει ποτέ με βεβαιότητα αν η συμπεριφορά του υπάγεται ή όχι στις διατάξεις του νόμου. Ο τελευταίος δεν παρουσιάζει έναν επαρκή βαθμό ακριβείας και επομένως προβλεψιμότητας, δεν μπορεί να εγγυηθεί την νομική ασφάλεια και την ίση μεταχείριση των πολιτών ούτε να τους προστατεύσει από την αυθαιρεσία των αρχών που είναι αρμόδιες για την εφαρμογή.

Δεν είμαι σε θέση να αποδεχθώ ότι ο εν λόγω νόμος ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις του άρθρου 7 και θεωρώ κατά συνέπεια ότι αυτό έχει παραβιασθεί.

Το άρθρο 9

Για τους ίδιους λόγους, δεν έχω πεισθεί ότι η παρέμβαση στην άσκηση του δικαιώματος των αιτούντων να εκδηλώσουν την θρησκεία τους ήταν "προβλεπόμενη από τον νόμο" σύμφωνα με την έννοια του άρθρου 9 § 2.

Δεν υπάρχει τίποτα στην ελληνική νομοθεσία ούτε στην νομολογία των εθνικών δικαστηρίων που να αφορά τις θρησκευτικές συζητήσεις στο στρατιωτικό περιβάλλον. Οι αποφάσεις των εν λόγω εθνικών δικαστηρίων δεν κάνουν ούτε αυτές διάκριση μεταξύ του προσηλυτισμού που ασκείται έναντι των στρατιωτών και αυτού που ασκείται έναντι των πολιτών. Και πάλι το Δικαστήριο είναι εκείνο που, όπως και η Επιτροπή, εισάγει, εκ των υστέρων, την διάκριση αυτή. Δεν βλέπω με ποιόν τρόπο οι αιτούντες θα μπορούσαν να είχαν προβλέψει με τον βαθμό της επιθυμητής βεβαιότητας ότι η συμπεριφορά τους έναντι των στρατιωτικών θα εισήρχετο στο πεδίο εφαρμογής του νόμου ενώ αυτή που ασκήθηκε έναντι άλλων ατόμων όχι.

./..

**ΕΝ ΜΕΡΕΙ ΑΝΤΙΘΕΤΗ ΓΝΩΜΗ
ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗ Κ. VAN DIJK**

(Προσωρινή μετάφραση)

Δεν μπορώ να συνταχθώ με την πλειοψηφία σε ό,τι αφορά ένα μέρος του συμπεράσματός της, ήτοι εκείνο που αφορά το συμβατό με το άρθρο 9 της Σύμβασης της καταδίκης του πρώτου και του τρίτου από τους αιτούντες για τον λόγο ότι δήθεν επιδόθηκαν σε προσηλυτισμό σε βάρος του σμηνίτη Καυκά.

Συμφωνώ με την γενική σκέψη που αναγράφεται στην παράγραφο 51 της απόφασης, και ειδικότερα με την δήλωση σύμφωνα με την οποία αυτό που, σε ένα πολιτικό περιβάλλον, θα μπορούσε να περάσει σαν μία ακίνδυνη ανταλλαγή ιδεών τις οποίες ο παραλήπτης είναι ελεύθερος να αποδεχθεί ή να απορρίψει μπορεί, μέσα στο πλαίσιο της στρατιωτικής ζωής, να ερμηνευθεί σαν μία μορφή παρενόχλησης ή σαν την άσκηση πιέσεων κακής ποιότητας από μία κατάχρηση εξουσίας. Εν τούτοις, στην ίδια παράγραφο, το Δικαστήριο διευκρινίζει ότι οι συζητήσεις μεταξύ ατόμων ανίσων βαθμών πάνω στη θρησκεία ή άλλα λεπτά ζητήματα δεν θα ενταχθούν όλες στην κατηγορία αυτή.

Όπως ο κ. Schermers και τα άλλα τέσσερα μέλη της Επιτροπής που προσάρτησαν μία γνώμη εν μέρει αντίθετη προς την έκθεση της τελευταίας πάνω στην παρούσα υπόθεση, εκτιμώ ότι πρέπει να είναι δυνατόν να αποκρουσθεί η υπόθεση ότι στο στράτευμα ένας ιεραρχικώς ανώτερος άσκησε μία αθέμιτη επιρροή πάνω σε έναν υφιστάμενο. Ενώ οι καταθέσεις των σμηνιτών Αντωνιάδη και Κόκκαλη ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων είχαν επιβεβαιώσει την υπόθεση αυτή, ο σμηνίτης Καυκάς βεβαίωσε ενώπιον του Αναθεωρητικού Δικαστηρίου ότι ο

ίδιος ήταν που είχε προσεγγίσει τον τρίτο από τους αιτούντες και ότι, στη συνέχεια, ο ίδιος ήταν που είχε ζητήσει τις συμβουλές του πρώτου και του τρίτου από τους αιτούντες, και ότι δεν ποτέ αποτελέσει το αντικείμενο οποιασδήποτε πίεσης (παράγραφος 10 της απόφασης).

Η πλειοψηφία κάνει λόγο για τον τρόπο με τον οποίο το Αναθεωρητικό Δικαστήριο εκτίμησε την κατάθεση αυτή, “συμπεριλαμβανομένης της συμπεριφοράς και της αξιοπιστίας του κ. Καυκά” και τον κάνει δεκτό, “εκτιμώντας ότι τα εθνικά δικαστήρια ήταν σε ευνοϊκότερη θέση από αυτήν για να κρίνει τα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης” (παράγραφος 53 της απόφασης). Για να εκτιμήσει την αναλογικότητα του περιορισμού, το Δικαστήριο είχε εν τούτοις την αρμοδιότητα να αποφανθεί επί του γεγονότος ότι το Αναθεωρητικό Δικαστήριο, αν και άκουσε την κατάθεση του ιδίου του κ. Καυκά, υιοθέτησε την σκέψη του δικαστηρίου που έκρινε στον πρώτο βαθμό το ζήτημα, το οποίο δεν είχε εξετάσει ως μάρτυρα τον σμηνίτη Καυκά, αλλά μόνον τον πατέρα του. Κάτω από τις ίδιες αυτές συνθήκες, η πλειοψηφία έπρεπε να πει γιατί η “συμπεριφορά και η αξιοπιστία” του σμηνίτη Καυκά ελήφθησαν υπόψη -χωρίς αμφιβολία γιατί είχε προσηλυτισθεί στην Εκκλησία της Πεντηκοστής στο μεσοδιάστημα- ενώ δεν συνέβη το ίδιο με τον πατέρα του ως μάρτυρα, αν και μπορούμε να υποθέσουμε ότι ο προσηλυτισμός του γιού του δεν άρεσε στον τελευταίο. Δεν είναι ικανοποιητικό τουλάχιστον ότι το Αναθεωρητικό Δικαστήριο δεν έκρινε ότι όφειλε να εκτιμήσει τις δηλώσεις των δύο αυτών μαρτύρων την μία σε σχέση με την άλλη. Ζυγίζοντας καλά τα πράγματα, δεν βλέπω γιατί το Δικαστήριο δέχεται χωρίς εξέταση ούτε έλεγχο τις διαπιστώσεις των εθνικών δικαστηρίων σε ό,τι αφορά τον προσηλυτισμό έναντι των στρατιωτών ενώ υιοθετεί μία άποψη επικριτική για τις διαπιστώσεις αναφορικά με τον προσηλυτισμό

έναντι των πολιτών. Εκτιμώ ότι, κάτω από τις συνθήκες αυτές, το Δικαστήριο δεν θα έπρεπε να εμπιστευθεί τα εθνικά δικαστήρια σε ό,τι αφορά τις καταθέσεις του σμηνίτη Καυκά και του πατέρα του και θα έπρεπε, ελλείψει αντιθέτων ενδείξεων, να δώσει περισσότερο βάρος στην μαρτυρία του φερόμενου ως θύματος προσηλυτισμού από εκείνη ενός μάρτυρα του οποίου η κατάθεση στηριζόταν σε μία γνώση από φήμες.

Καθώς δεν μπορώ να διακρίνω μέσα στα στοιχεία που παρασχέθηκαν στο Δικαστήριο κανένα κυρίαρχο στοιχείο που να δείχνει ότι ο σμηνίτης Καυκάς δεν ενεπλάκη σε συζητήσεις πάνω στην θρησκεία και στη συνέχεια προσηλυτίσθηκε με την θέλησή του, δεν μπορώ να πω μαζί με την πλειοψηφία ότι υπήρχε μία επιτακτική κοινωνική ανάγκη να διωχθούν και να τιμωρηθούν αυτοί από τούς οποίους ζήτησε τις συμβουλές μέσα στην πορεία αυτή, ακόμη και αν επρόκειτο για ανωτέρους του μέσα στο στράτευμα.

-Ακριβές αντίγραφο του πρωτοτύπου.

Στρασβούργο, 24.2.1998

(υπογραφή)

H. PETZOLD

Γραμματέας του Δικαστηρίου

Ακριβής μετάφραση από το συνημμένο

έγγραφο στα γαλλικά.

Αθήνα, 23 Μαρτίου 1998

Ο μεταφραστής

Αλέξανδρος Πετρουτσόπουλος